

**Venerabilis Bedæ Presbyteri Anglo-Saxonis, Doctoris
Ecclesiæ Vere Illuminati Opera Theologica, Moralia,
Historica, Philosophica, Mathematica & Rhetorica,
quotquot hucusque haberi potuerunt omnia**

In Vetus Et Novum Testamentum, Salvberrimis In Moysis Pentatevchvm,
Tobiam & Iobum, Libros Regum, Davidis Pasalmos, Parabolas Salomonis &
Cantica, Prophetas &c. explanationibus & Quæstionibus enodata:
Moralibus doctrinis & expositionibus in quatuor Evangelistarum Evangelia
illustrata: facundissimis ...

Qvo Eivsdem Philosophia, Mathesis Et Chronologia: Sive De Natura Rerum,
Ratione Temporvm., Sex Mvndi Ætatibvs, Philosophiæ Elementis; Et Alii
Vtilissimi Simvl Et Cvriosi Tractatus

Beda <Heiliger>

Coloniæ Agrippinæ, 1688

Sententiæ ex Cicerone.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-72047](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-72047)

VENERABILIS BEDÆ
PRESBYTERI, ANGLO-SAXONIS,
EX SELECTISSIMIS M. T. CICE-
RONIS SENTENTIIS,
LIBER.

PRÆFATIO.

NUNC quoniam auctoritatem Aristotelis longitudo & magnitudo crevit, commodius est in secundo præsentis opusculi tractatu de cæteris beatæ vitæ proverbis deinceps exponere, ne qua positis animi defatigatio retardare. Non est enim temere factum, eos addere flores, quibus imago virtutis ante oculos locatur, quæ solæ stemmatis adhaerent aternitatem, ut ille dicit: sola nobilitas atque unica virtus est, profectio vehementis & constans animi militiæ virtus, quæ fastidioso aditu excitata, invida ingenia ad se penetrare patitur: quo evenit, ut & humili loco nati ad summam dignitatem consurgant, & generosissimi homines in aliquod revoluti dedecus acceptam à majoribus lucem in tenebras convertant. Itaque maturabitur, & quod negotio diminutum fuerit, exaquetur industria, ut pro vestro in nos officio, & pro nostro vitæ studio munus hoc accumulatis-
sime vestra largiatur voluntati.

Itaque inter Aristotelis Ciceronisque libros, quos de Republica utrunque constituisse constat, hoc interesse, primâ fronte conspicitur, quod ille Republicam ordinavit, hic retulit: alter qualis esse deberet, alter qualis esset à maioribus instituta, disseruit. Aristotelis autem libros superiori libro excerptos dedimus, nunc Ciceronis dare præsentis est intentio, quem præterire turpe & extremum dedecus esset. Nam studij humanitatis maximus fuit cultor, qui ingenio ab adolescentia eruditus, & in dicendo plurimum exercitatus, facile & sine labore cogitationes suas mandare literis poterat. Hac igitur felicitate ingenij, hoc naturæ munere, hac denique sapientia & eruditione fretus, à pueritia ad exitum vitæ multa præscripsit: inter quæ quædam studiorum & doctrinæ sunt opera, quæ adolescentiam agunt, senectutem oblectant: secundas res ornant, ad versus profugium ac solatium præbent: delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiscum, reddunt nos simillimos diis immortalibus, & ob excellentem illarum artem & venustatem videmur omnino non mori posse debere. Itaque primò de omni officio humano ex Officiorum libro Marci Tullij Ciceronis delegantur auctoritates.

Ex libro primo Officiorum M. Tull.
Ciceronis.

NULLA enim vitæ pars neque publicis, neque privatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque licet cum agas quid, neque si cum altero contahas, vacare officio potest, in eoque excolendo sita est vitæ honestas omnis, & negligendo turpitudō.

Omnis enim quæ à ratione suscipitur de aliqua re institutio, debet à definitione proficisci, ut intelligatur quid sit id de quo disputatur.

Cum enim utilitas ad se rapere, honestas e contra à se revocare videtur, sit ut distrahat in deliberando animus, asserratque ancipitem curam cogitandi.

Principio generi animantium omni est à natura tributum, ut se, vitam, corpusque suum tueatur, declinetque ea quæ nocitura videantur: omniaque quæ sint ad vivendum necessaria inquirat & parat, ut pastum, & latibula, & alia ejusmodi generis.

Commune autem omnium animantium est conjunctionis appetitus procreandi causa, & cura quædam eorum est quæ procreata sunt. Sed inter hominem & belluam hoc maxime interest, quod hæc tantum quantum sensu movetur, ad id solum quod adest, quodque præsens est, se accommodat, paululum admodum sentiens præteritum aut futurum. Homo autem qui rationis est particeps, per quam consequentia cernit, causas rerum videt, earumque progressus & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, rebusque præsentibus adjungit atque annexit futuras: facile totius vitæ cursum videt, ad eamque degendam præparat res necessarias.

His enim rebus quæ tractantur in vita, modum quandam & ordinem adhibentes, honestatem & decus conservabimus.

Omnem enim trahimur & ducimur ad cognitionis & scientiæ cupiditatem, in qua excellere pulchrum putamus; labi autem, errare, nescire, decipi & malum & turpe dicimus.

Quod in rebus honestis & cognitione dignis operæ curæque ponetur, id jure laudabitur.

Virtutis enim laus omnis in actione consistit, à qua tamen sit intermissio. Sæpe multique dantur ad studium reditus.

Omnis enim cogitatio motusque animi aut in consiliis capiendis de rebus honestis, & pertinentibus ad bene beatèque vivendum, aut in studiis scientiæ cognitionis versabitur.

Justitia est, in qua virtus est splendor maximus, ex qua viri boni nominantur: & huic conjuncta beneficentia, quam eandem vel benignitatem vel liberalitatem appellari licet. Et justitiæ primum munus est, ut ne cui quis noceat nisi laceras injuriâ: deinde ut communibus pro communibus utatur, privatis ut suis.

Præclare scriptum est à Platone: Non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patriæ vendicat, partemque amici.

Atque ut placet Stoicis, ea quæ in terris gignantur, ad hominum usum omnia creati, homines autem hominum causâ esse procreatos, ut ipsi inter se alii aliis prodesse possint. In hoc naturam debemus ducem sequi, communes utilitates afferre in medium, commutatione officiorum dando, accipiendo: cum artibus, tum operâ, tum facultatibus devincere hominum inter homines societatem: fundamentum autem omnis iustitiæ est fides, id est, dictorum conventorumque constantia & veritas.

In iustitiæ duo sunt genera: unum eorum qui inferunt: alterum eorum, qui ab iis quibus inferunt, si possunt, non propulsant injuriam. Nam qui iniussè impetum in quempiam facit, aut irâ, aut perturbatione aiquâ incitatus, is quasi manus videtur inferre socio: qui autem non defendit, nec obstitit si potest injuriæ, tam est in vitio, quàm si aut parentes, aut amicos, aut patriam deserat.

Expetuntur autem divitiæ tum ad usus vitæ necessarios, tum ad persuendas voluptates.

Delectant etiam magnifici apparatus, vitæque cultus cum elegantia & copia: quibus rebus effectum est, ut infinita pecuniæ cupiditas esset. Nec verò rei familiaris amplificatio nemini nocens vituperanda est, sed fugienda semper injuria est.

Maximè autem adducuntur plerique, ut eos iustitiæ capiat oblivio, cum in imperiorum, honorum, gloriæ cupiditatem incidunt. Quod enim est apud Ennium: Nulla sancta societas nec fides regni est: id larius patet. Nam quicquid ejusmodi est, in quo non possunt plures præcellere, in eo fit plerumque tanta contentio, ut difficillimum sit servare sanctam societatem.

In omni iustitiâ permultum utrumque perturbatione aliqua animi, quæ plerumque brevis est & ad tempus; an consulo & cogitata fiat injuria: leviora enim sunt ea, quæ repentinè & motu aliquo accidunt, quàm ea quæ meditata & præparata inferuntur, hoc ipsum jam iustum est quod rectè fit, si est voluntarium.

Est enim difficilis cura rerum alienarum.

Æquitas enim per se lucet.

Nec promissa servanda sunt ea, quæ sunt iis quibus promissa sunt inutilia, Nec si plus tibi ea noceant, quàm illi profint, cui promiseris. contra officium enim est, majus damnum anteponi minori.

In Republica maximè conservanda sunt jura belli. Nam cum duo sunt genera decertandi: unum per disceptationem, alterum per vim: cumque illud sit proprium hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius, si uti non licet: superiorem. Quare suscipienda quidem bella sunt ob eam causam, ut sine injuria in pace vivatur: partâ autem victoriâ conservandi sunt hi, qui non crudeles in bello, neque immanes fuerunt.

Meâ quidem sententiâ paci, quæ nihil habitura sit insidiarum, semper consulendum putavi.

Et cum iis, quos vi deviceris, consulendum est; tum hi, qui armis positis ad Imperatoris fidem confugerint, quamvis murum aries percusserit, recipiendi.

Etiâ si quid singulis temporibus sacramento adacti hosti promiserint, in eo ipso fides servanda est.

Memineamus autem etiam ad versus infimos iustitiâ esse servandam, est autem infima conditio & fortuna servorum. Cum autem duobus modis, id est, aut vi, aut fraude fiat injuria: fraus quasi vulpeculæ, vis leonis videtur, utrumque ab homine alienissimum.

Totius autem injustitiæ nulla capitalior, quàm eorum, qui tum cum maximè fallunt, id agunt ut viri boni esse videantur.

Beneficentiâ ac liberalitate nihil est naturæ hominis accommodatius, sed habet multas cautiones. Videndum est enim primum, ne oblit benignitas & iis ipsis, quibus benignè videbitur fieri & cæteris. deinde, ne major sit benignitas quàm facultates: tum ut pro dignitate cuique tribuatur, id est enim iustitiæ fundamentum, ad quam referenda sunt omnia. Nam & qui gratificantur cupiam, quod oblit illi, cui prodesse velle videantur, non benefici neque liberales, sed perniciosi & assentatores judicandi sunt. Et qui aliis nocent, ut in alios sint liberales, in eadem sunt injusticia, ut si in suam rem alienam convertant. Sunt autem multi quidem cupidi splendoris & gloriæ, qui eripiunt aliis, quod aliis largiuntur. hique se arbitrantur beneficos in suos amicos visum iri, si locupletent eos quacunque ratione. Id autem tantum abest ab officio, ut magis officio possit esse contrarium. Videndum est igitur ut eâ liberalitate utamur, quæ proficit amicis, nemini noceat. Qui benigniores esse volunt quàm res patiantur, primum in eo peccant, quod injuriosi sunt in proximos: quas enim copias his supeditari æquius & relinquere, eas transferunt ad alienos. Inest autem in tali liberalitate plerumque rapiendi & auferendi per injuriam, ut ad largiendum suppedient copiarum. Videre enim licet plerosque non tam naturâ liberales, quàm quadam gloriâ ductos, multa facere ut benefici videantur, quæ proficisci ab ostentatione magis quàm à voluntate videntur.

Talis autem simulatio vanitatis est conjunctior, quàm aut liberalitatis, aut honestatis.

Mores ejus erunt spectandi, in quem beneficium conferretur, ut animus erga nos, & communitas ac societas vitæ, & ad nostras utilitates beneficia collata.

Nemo omninò est negligendus, in quo aliqua significatio virtutis apparet.

Primum illud est in officio, ut & plurimum deamemus, à quo plurimum diligimur. Sed beneficentiam non adolescentulorum more, ardore quodam amoris, sed stabilitate potius & constantiâ judicemus.

Etenim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre, quales in eos esse debemus qui jam profuerunt?

Multi enim faciunt multa temeritate quâdam sine judicio vel modo in omnes, vel repentino quodam quasi vento impetu animi incitati: quæ beneficia ita æquè magna non sunt habenda atque ea, quæ judicio considerato constantique delata sunt. Sed in collocando beneficio, & in referenda gratia si cætera paria sunt, hoc maximè officii est, ut quisquis maximè opis indigeat, ita ei potissimum opitulari, quod contrâ fit à plerisque. à quo enim plurimum sperant, etiam si ille his non eget, tamen ei potissimum inserviunt. Optimè autem societas hominum conjunctioque servabitur, si ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferetur.

In Græcorum proverbio est: Amicorum esse communia omnia.

Sanguinis autem conjunctio & benevolentia devincit homines charitate, magnum est enim eadem habere majorum monumenta, eisdem uti sacris, sepulchra habere communia.

Sed omnium societatum nulla præstantior est, nulla firmior, quàm cum viri boni moribus similes sunt familiaritate conjuncti. Nihil enim amabilius nec copulativius, quàm morum similitudo bonorum. In his, in quibus eadem studia sunt, eadem voluntates, in his fit ut æquè quisque altero delectetur ac seipso: efficiturque id quod Pythagoras vult in amicitia, ut unus fiat ex pluribus.

Est ea jucundissima amicitia, quam similitudo morum conjugavit.

Sunt officia, quæ aliis magis quàm aliis debentur, ut vicinum civitatis adjuveris in fructibus percipiendis, quàm aut fratrem, aut familiarem: ac si iis in judicio sit, propinquum potius & amicum, quàm vicinum defenderis.

Nemo qui fortitudinis gloriam consecutus est, insidiis aut malitiâ laudem adeptus est : itaque viros fortes, magnanimos, eosdem bonos & simplices veritatis amicos, minimèque fallaces esse volumus.

Scientia, quæ est remota à iustitia, calliditas potius quàm sapientia est appellanda. Difficile est cum præstare omnibus concupiveris, errare æquitatem, quæ est iustitiæ maximè propria.

Nullum enim tempus est quod iustitiâ vacare debeat : fortes igitur & magnanimi sunt habendi, non qui faciunt, sed qui propulsant injuriam.

Etenim qui ex errore imperitiæ multitudinis pender, hic in magnis viris non est habendus.

Vix invenitur qui laboribus susceptis, periculisque aditis non quasi mercedem rerum gestarum desideret gloriam.

Pecuniæ est fugienda cupiditas : nihil est enim tam angusti animi, tamque parvi, quàm amare divitias. Nihil honestius magnificentiusque, quàm pecuniam contemnere, si non habeas ; si verò habeas, ad munificentiam liberalitatemque conferre.

Cavenda est etiam gloriæ cupiditas : eripit enim libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio. Nec verò imperia expetenda, ac potius non accipienda interdum, aut deponenda nonnunquam.

In omnibus negotiis prius quàm aggrediare, adhibenda est præparatio diligens.

Parva enim sunt foris arma, nisi sit consilium domi.

Bellum autem ita suscipiatur, ut nihil aliud nisi pax quaesita videatur : fortis verò animi & constantis est, non perturbari in rebus asperis, nec tumultu animo uti ac consilio, nec à ratione discedere.

Temerè autem in acie versari, & manu cum hoste configere, immane quiddam & belluarum simile est. Sed cum tempus necessitasque postulat, decertandum manu est, & mors servituti turpitudinique anteponenda.

Fugiendum etiam illud, ne offeramus nos periculis sine causa, quo nihil potest esse stultius.

In tranquillo tempestatem adversam optare, dementis est : subvenire autem tempestatum quovis animo, quavis ratione, sapientis est.

Omninò qui Reipub. præfunt, duo Platonis præcepta teneant : unum, ut utilitatem civium sic tueantur, ut quicquid agant, ad eam referant, obliti commodorum suorum : alterum, ut totum corpus Reip. eurent, ne dum partem aliquam tueantur, reliquas deserant. Ut enim tutela, sic procuratio Reip. ad eorum utilitatem, qui commissi sunt, non ad eorum quibus commissa est, gerenda est. Qui autem partem civium consulunt, partem negligunt, rem perniciosissimam in civitatem inducunt, seditionemque atque discordiam. Ex quo evenit, ut alii populare, alii studiosi optimi cujusque videantur, pauci universorum.

Miserima omninò est ambitio, honorumque contentio. Nihil est enim laudabilius, nihil magno & præclaro viro dignius placibilitate atque clementiâ. Omnis autem animadversio & castigatio contumeliâ vacare debet : neque ad eum qui punit aliquem, aut verbis castigat, sed Reipublicæ utilitatem referri debet.

Cavendum est etiam, ne major poena quàm culpa sit, & ne iisdem de causis alii plestantur, alii ne appellentur quidem, prohibenda autem maximè est ira in puniendo. Nunquam tantum iratus qui accedet ad poenam, mediocritatem illam tenebit, quæ est inter nimium & parum.

Optandum est ut hi, qui præfunt Reipublicæ, legum similes sint, quæ ad puniendum non iracundiâ, sed æquitate ducuntur. Atque etiam in rebus prosperis, & ad votum nostrum fluentibus, superbiam magnoperè, & falligium, arrogantiamque fugiamus.

Nam ut adversas res, sic secundas immoderatè ferre levitatis est : præclaraque est æquabilitas in omni vita, & idem semper vultus, eademque frons. Rectè præcipere videntur, qui monent, ut quantò superiores sumus, tantò submissius nos geramus.

In secundissimis rebus maximè est utendum consilio amicorum, iisque major etiam quàm antè est tribuenda auctoritas : his temporibus cavendum est, ne assensu oribus patefaciamus aures, neque adulari nos sinamus, in quo falli facile est. Tales enim nos esse putamus, ut iure laudemur, ex quo nascuntur innumerabilia peccata, cum homines inflati opinionibus turpiter iritentur, & in maximis versantur erroribus.

Nam negligere quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omninò dissoluti.

Omnis autem actio vacare debet temeritate & negligentia, nec verò agere aliquid, cujus non possis causam probabilem reddere. Efficiendum est enim, ut appetitus obediant rationi, eamque neque præcurrant propter temeritatem, nec propter pigritiam aut ignaviam deserant : sintque tranquilli, atque omni perturbatione animi careant, ex quo eluceat omnis constantia, omnisque moderatio.

Appetitus omnes contrahendi sedandique sunt, excitandaque animadversio & diligentia, ut ne quid temerè ac fortuito, inconsideratè negligenterque agamus. Neque enim à natura ita generati sumus, ut ad ludam & jocum facti esse videamur : sed ad severitatem potius, & ad quædam studia graviora atque majora. Ludo autem & joco uti illo quidem licet, sed sicut somno & quietibus ceteris, tum cum gravibus seriisque rebus satisfecerimus. ipsumque genus jocandi non profutum, nec immodestum, sed ingenuum & facetum esse debet. Ut enim pueris non omnem ludendi licentiam damus, sed eam quæ ab honestatis actionibus non sit aliena : sic in ipso joco aliquid præbi ingenii lumen eluceat.

Ludendi etiam est quidam modus retinendus, ut ne nimis omnia profundamus, elatique voluptate, in aliquam turpitudinem dilabamur.

Hominis mens discendo alitur, & cogitando semper aliquid aut inquitur, aut agit, videndique & audiendi oblectatione ducitur.

Si quis est paulò ad virtutem erectior, quamvis voluptate capiatur, occultat & dissimulat appetitum voluptatis propter verecundiam. Ex quo intelligitur corporis voluntatem non satis esse dignam hominis præstantiâ, eamque contemni & rejici oportere : sin sit quispiam qui aliquid tribuat voluptati, diligenter & tenendum esse ejus fruendæ modum. Itaque victus vultusque corporis ad valetudinem referantur, & ad vires non ad voluptatem. Atque etiam si considerare volumus quæ sit in natura hominis excellentia & dignitas, facile intelligimus quàm sit turpe diffuere luxuriâ, & delicatè ac molliter vivere, quàmque honestum parcè, continenter, levè, sobriè.

Ut enim in corporibus magnæ dissimilitudines sunt : alios enim videmus velocitate ad cursum, alios viribus ad ludandum valere : itemque in formis aliis dignitatem inesse, aliis venustatem : sic in annis existunt etiam majores varietates.

Neque enim attinet naturæ repugnare, neque quicquam sequi quod assequi non queas.

Ideoque, ut ajunt, nihil decet invità Minervâ, id est, adversante & repugnante naturâ.

Ad quas igitur res aptissimi erimus, in his potissimum elaborabimus. Siu aliquando necessitas nos ad ea detrulerit, quæ nostri ingenii non erunt, omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea si non decorè, atamen

minimè indecorè facere possimus. Nectamen est enitendum, ut bona quæ nobis data non sunt sequamur, quam ut vitia fugiamus.

Nam regna, imperia, nobilitates, honores, divitiæ, opes & ea quæ sunt his contraria, in casu sita, temporibus reguntur & gubernantur. Ipsi autem quam personam gerere velimus, à nostra voluntate proficiscitur. Itaque se alii ad Philosophiam, alii ad jus civile, alii ad eloquentiam applicant, ipsarumque virtutum in alia aliis mavult excellere. Quorum verò patres aut majores aliqua gloria præstiterunt, hi student plerumque eodem in genere laudis excellere.

Imprimis autem constituendum est, qui vos & quales esse velimus, & in quo genere vitæ, quæ deliberatio est omnium difficillima. Invenit enim adolescentia, cum inest maxima imbecillitas consilii, tum id sibi quisque genus ætatis degendæ constituit, quod maximè adamavit. Itaque aut implicatur aliquo certo genere cursuque, vivendi, quam poruit quod optimum esset judicare. Plerumque parentum præceptis imbuti ad eorum consuetudinem moremque deducimur. Alii multitudinis judicio feruntur, quæque majori parti pulcherrima videntur ea maximè exoptant.

Multo enim firmior est constantior natura quam fortuna.

Amicitia quæ minus delectant, & minus probantur, magis decere censent sapientes, sensum diluere, quam tepentè præcidere. Commutato autem genere vitæ omni ratione curandum est, ut id bono consilio fecisse videamur.

Est igitur adolescentis majores natu revereri, ex hisque diligere optimos & probatissimos, quorum consilio atque auctoritate nitatur.

Maximè autem hæc ætas à libidinibus est arcenda, exercendaque in labore patientiaque & animi & corporis, ut eorum in bellis & civilibus officiis vigeat industria. Atque etiam cum relaxare animos, & dare se jocunditati volent, caveant intemperantiam, meminerint verecundia: quod facilius erit, si in ejusmodi quidem rebus majores natu velint interesse.

Senibus autem labores corporis minuendi, exercitationes animi etiam augendæ videntur. Danda verò est opera, ut & amicos, & juventutem, & maximè rempubl. consilio & prudentia quam plurimum adjuvent. Nihil autem cavendum magis est senectuti, quam ne languori se delidatque dedant. Luxuria verò cum omni ætati sit turpissima, tum senectuti est foedissima. Sin autem libidinum intemperantia accellerit, duplex malum est, quod & ipsa senectus dedecus concipit, & adolescentiam facit impudentiorem intemperantiam.

Est igitur proprium munus magistratus, intelligere se gerere personam civitatis, debereque ejus dignitatem & decus sustinere, leges servare, jura distribuere, eaque fidei suæ commissa meminisse.

Nihil autem est quod tam deceat, quam in omni re gerenda, capiendoque consilio servare constantiam.

Duo maximè sunt fugienda, ne quid effeminatum aut molle, & ne quid durum aut rusticum fiat.

Cum autem pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in altero dignitas: venustatem muliebrem dicere solemus, dignitatem virilem. Ergo & à forma removeatur omnis viro non dignus ornatus, & huic simile vitium in gestu motuque caveatur. Formæ autem dignitas coloris bonitate tuenda est, & color exercitationibus corporis. Adhibenda est præterea munditia non odiosa neque exquisita nimis, tantumque effugiat agrestem & inhumanam negligentiam. Eadem ratio est habenda vestitus, in quo sicut in plerisque rebus mediocritas optima est. Cavendum est autem ne aut tarditatibus utamur in ingressu mollioribus, ut pomparum ferculis similes esse videamur: aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates, quæ cum sunt, anhelites moventur, vultus mutantur, ora torquentur, ex quibus magna significatio fit non adesse constantiam. Sed multo etiam magis elaborandum est, ne animi motus à natura recedant, quod assequimur, si cavebimus ne in perturbationes atque exanimationes incidamus, & si atrentos animos ad decoris conservationem tenebimus, curandum est ut cogitatione ad res optimas utamur, appetitum rationi obedientem præbeamus.

In omni vita rectissimè præcipitur, ut perturbationes fugiamus, id est, motus animi nimios rationi non obtemperantes.

Maximè curandum est, ut eos quibus cum sermonem conferimus, & veteri & diligere videamur.

Ita procul ab sit, cum qua nihil rectè fieri, nihil consideratè potest. Magna autem parte clementi castigatione licet uti, gravitate tum adjuncta, ut severitas adhibeatur, & contumelia repellatur. Quæ cum aliqua perturbatione sunt, ea nec constantè fieri possunt, neque ab his qui assunt approbari.

Deforme etiam de ipso prædicare falsa præsertim, & cum irrisione audientium imitari militem gloriosum.

Ornanda est enim dignitas domo, at non ex domo tota quærenda: nec domo Dominus, sed Domino domus est honestanda.

Mediocritas ad omnem usum cultumque vitæ transferenda est. In omni autem actione suscipienda tria sunt tenenda. Primum, ut appetitus rationi pareant, quo nihil est ad officia conservanda accommodatius. Deinde ut animadvertatur quanta illa res sit, quam efficere velimus, neve major minorve cura & opera suscipiatur, quam causa postulat. Tertium ut caveamus, ut ea quæ pertinent ad liberalem speciem & dignitatem moderata sint. Horum trium tamen præstantissimum est, appetitus obtemperare rationi.

Turpe enim valdeque vitiosum est in re severa, convivio dignum aut delicatum aliquem inferre sermonem.

Decet non solum manus, sed etiam oculos abstinentes habere.

Fit etiam nescio quomodo, ut magis in aliis cernamus quam in nobis ipsis, si quid delinquitur. Sine verecundia nihil rectum esse potest, nihil honestum.

Omnium rerum ex quibus aliquid requiritur, nihil est agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil libero homine dignius.

Studiis officiisque scientia præponenda sunt officia iustitiæ, quæ pertinent ad hominum utilitatem, qua nihil homini debet esse antiquius.

Magnitudo animi remota iustitia humanaque comitate & conjunctione feritas quædam fit, & immanitas. Omne officium quod ad conjunctionem hominum & societatem tuendam valet, anteponendum est illi officio, quod conjunctione & scientia continetur.

Cogitationem prudentiamque sequitur considerata actio. Ita fit ut agere considerate pluris sit, quam cogitare prudenter.

Prima officia diis immortalibus, secunda patriæ, tertia parentibus. Deinde gradatim reliquis debeantur. Et hæc ex primo libro officiorum M. T. C. Sequitur nunc ex secundo.

Ex libro secundo Officiorum M. T.
Ciceronis.

Utrum enim est per Deos optabilis sapientia, quid præstantius, quid melius, quid homine dignius? Hanc igitur qui expetunt Philosophi nominantur, nec quicquam aliud est Philosophia, si interpretari velis, præter studium sapientiæ.

Qui parum perspicunt, hi sæpè versutos homines & callidos admirantes, malitiam sapientiam judicant. Quorum error eripiendus est, opinioq; omnis ad eam speciem traducenda, ut honestis consiliis iustiq; factis, non fraude & malitia se intelligant, eaq; velint consequi posse.

Deos placitos pietas efficit & sanctitas.

Proprium hoc statuo esse virtutis, conciliare animos hominum, & ad suos usus adjungere.

Secundæ res, honores, imperia, victoriæ, quamquam fortuna sint, tamen sine hominum operibus & studiis neutram in partem effici possunt.

Malè enim se res habet, cum quod virtute effici debet, id tentatur pecunia.

Atq; etiam subjiciunt se homines imperio alterius & potestati de causis pluribus. Ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis præstantia, aut spe sibi utile futurum, aut metu, ne vi parere cogantur, aut spe largitionis promissionisq; capti: aut postremò mercede conducti. Omnium autem rerum nec aptius est quicquam ad opes tuendas ac tenendas quam diligere, nec alienius quam timere.

Malus enim cultus diurnitatis metus, contraq; benevolentia fidelis vel ad perpetuitatem.

Quod igitur latissimè patet, neque ad incolumitatem solum, sed etiam ad opes, & potentiam valet plurimum, id amplectamur, ut metus ab sit, charitas regineatur: ita facillimè quæ volumus & privatis in rebus, & in rebus, consequimur. Etenim qui se metui volunt, à quibus metuuntur, eosdem metuant ipsi necesse est.

Nec verò ulla vis imperii tanta est, quæ premente metu possit esse diuturna.

Certum igitur hoc sit, idq; & primum & maximè necessarium, familiaritates habere fidas animantium nos amicorum & mirantium nostra.

Vehementer autem multitudinis amor commonetur ipsa fama & opinione liberalitatis, beneficentiæ, justitiæ, fideiq; omniumq; earum virtutum, quæ pertinent ad mansuetudinem morum ac facilitatem.

Fides autem ut adhibeatur, duabus rebus effici potest, si existimabimur adepti conjunctam cum justitia prudentiam. Nam & his fidem habemus, quos plus intelligere quam nos arbitramur, quosq; & futura prospicere credimus. Et cum res agat, in discrimenq; ventum sit, experire rem, & consilium ex tempore capere posse. Hanc enim utilem homines existimant, veramq; prudentiam: iustis autem & fidis hominibus, id est, bonis viris ita fides habetur, ut nulla sit in his fraudis injuriæq; suspicio. Itaq; his salutem nostram, his fortunam, his liberos rectissimè committi arbitramur. Harum igitur duarum justitia plus pollet ad fidem faciendam: quippè cum ea sine prudentia satis habeat auctoritatis, prudentia sine justitia nihil valet ad fidem faciendam. Quo enim quis versutior & callidior, hoc invidiosus & suspectior probabitur detracta opinione probitatis.

Popularibus enim verbis est agendum & uticatis, cum loquimur de opinione populari.

Non enim omnes eos contemunt, de quibus malè existimant. Contemuntur autem hi qui nec sibi nec alteri, ut dicitur, profunt, in quibus nullus labor, nulla industria, nulla cura est. Admiratione autem afficiuntur hi qui anteire cæteros virtute putantur, & cum omni carere decore, tum verò his vitiis, quibus alii non possunt facile oblitere.

Nemo justus esse potest qui mortem, qui dolorem, qui exilium, qui egestatem timet, aut qui ea quæ sunt his contraria, æquitate anteponit.

Maximè admiramur eum qui pecunia non movetur, quod in quo viro perfectum sit, hunc dignum spectatu arbitramur. Omnis ratio atq; institutio vitæ hominum adjumenta desiderat, inprimisq; ut habeat quibus cum familiares possit conferre sermones, quod est difficile, nisi speciem per te boni viri feras.

Justitiæ tanta vis est, ut ne illi quidem qui maleficio & scelere pascuntur, possint sine ulla particula justitiæ vivere. Nam qui eorum cupiam qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut eripit, is sibi ne in latrocinio quidem relinquit locum. Cum igitur tanta vis justitiæ sit, ut ea etiam latronum opes firmet atq; augeat, quantum ejus vim inter leges & iudicia & instituta fore putamus?

Omnis igitur ratione colenda & retinenda justitia est, tum ipsa per se nam alter justitia non esset, tamen propter amplificationem honoris & gloria.

Præclare Socrates hanc viam ad gloriam proximam & quasi compendiarium dicebat esse, si quis id ageret, ut qualis haberi vellet, talis esset. Quod si qui simulatione & inani ostentatione, & ficto non modo sermone, sed etiam vultu, stabilem se posse gloriam consequi, vehementer errant. Vera enim gloria radices agit atq; etiam propagatur, ficta omnia celeriter tanquam flosculi decidunt.

Nec simulatum quicquam potest esse diuturnum. Qui igitur adipisci veram gloriam volet, justitiæ fungatur officii.

Si quis ab ineunte ætate habet causam celebritatis & nominis, aut à patre acceptam, aut aliquo casu aut fortuna, in hunc oculi omnium conjiciuntur, atq; in eum quid agat, aut quemadmodum vivat inquiritur, tanquam in clarissima luce versetur, nullum ejus dictum aut factum potest obscurum esse. Quorum autem ætas prima propter humilitatem & obscuritatem in hominum ignorantia versatur, hi simul ac juvenes esse cœperint, magna spectare, & ad ea rectis studiis debent contendere: quod eo firmiore animo facient, quia non modò non invidetur illi ætati, verum etiam faveretur. Ut reliquis in rebus multo majora sunt opera animi quam corporis, sic ea res quas ingenio ac ratione prosequimur, gratiores sunt quam illæ quas viribus.

Facillimè autem & in optimam partem cognoscuntur adolescentes, qui se ad claros, sapientes viros, benè consulentes reipub. contulerunt, quibus cum si frequentes fuerint, opinionem afferunt, eorum fore se similes, quos sibi ipsi delegerint ad imitandum.

Difficile dictu est quantopere conciliet animos comitas affabilitasq; sermonis.

Magna est admiratio copiose sapienterque dicentis, quem qui audiunt, intelligere etiam & sapere plus quam cæteros arbitrantur. Si verò inest in oratione mixta modestiæ gravitas, nihil admirabilius fieri potest, eoque magis si ea sunt in adolescente.

Hoc præceptum officii diligenter tenendum est, ne unquam innocentem iudicio capitis arceffas. Id enim sine scelere

nullo modo fieri potest. Nam quid est tam inhumanum quam eloquentiam à natura ad salutem hominum & conservationem datam, ad bonum pestem perniciemque convertere? Ne tamen ut hoc fugiendum, ita est habendum religioni nocentem, quandoque & nefarium impiumque defendere. Vult hoc multitudo, patitur consuetudo, fert etiam humanitas.

Judicis est semper in causis verum sequi, patroni verò nonnunquam verisimile, etiam si minus sit verum defendere. Maxime autem & gloria paratur & gratia defensionibus, eoque major, si quando accidit ut ei subveniatur, qui potest alicujus opibus circumveniri urgerique videatur.

Præclare in Epistola quadam Alexandrum filium Philippus accusat, quod largitione benevolentiam Macedonum confectur: Quod te malum, inquit, rationis in istam spem induxit, ut eos tibi fideles fore putares, quos pecunia corrupisses? An tu id agis Macedones, non te regem suum, sed ministrum & præbitorem existiment? Quid fordidius regi, melius etiam, quam largitionem corruptelam esse dixit. Fit enim deterior qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratior.

Nonnunquam tamen est largiendum, nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum. Et sæpe idoneis hominibus de re familiari impendendum est, sed diligenter atque moderatè. Multi enim & patrimonia effuderunt inconsultè largiendo. Quid autem est stultius, quam quod libenter facias, curare ut id diutius facere non possis? Atque etiam sequantur largitionem rapinæ. Cum enim dando egere ceperint, alienis bonis manus inferre coguntur. Ita cum benevolentia comparanda causa beneficii esse velint, non tanta allequuntur studia eorum quibus dederunt, quamta odia eorum quibus ademerunt. Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit; nec ita referenda, ut omnibus pateat. Modus adhibeatur, sique ad facultates referatur. Omnino meminisse debemus id quod à nostris hominibus sapientissime usurpatum est, jamque in Proverbiis consuetudinem venit, largitionem fundum non habere. Vitanda tamen suspicio avaritiæ est. Causa igitur largitionis est, si aut necesse est aut utile; in his autem ipsis mediocritatis regula optima est: propensior autem benignitas esse debet in calamitosos, nisi forte erunt digni calamitate.

Conveniet autem tum in dando munificum esse tum in exigendo non acerbum: in omnique re contra henda, emendo, vendendo, conducendo, locando, vicinioribus & finitibus æquum & facilem, multa multis de suo jure concedentem: à litibus verò quantum liceat, & nescio an & paulò plus quam liceat abhorrentem. Est enim non modo liberale, paululum nonnunquam de suo jure decedere, sed interdum etiam fructuosum. Habenda autem ratio est rei familiaris: quam quod diaboli linere flagitiosum est: sed ita, ut liberalitatis avaritiæque ab sit suspicio.

Rectè à Theophrasto est laudata hospititas: Est enim, ut mihi quidem videtur, valde decorum parere domus hominum illustrium illustribus hospitiis. Est autem etiam vehementer utile iis, qui honestè multum posse volunt, per hospites apud extraneos populos valere opibus & gratia.

Nam in jure cavere, consilio juvare, atque hoc scientiæ genere prodesse multis, vehementer ad opes augendas pertinet, & ad gratiam. Itaque cum multa præclara majorum, tum eisdem optimè constituta juris civilis summo semper in honore cognitio fuit atque interpretatio.

Cum autem omnes non possint, ne multi quidem aut jurisperiti esse aut disertis, licet tamen opera prodesse multis, beneficia petentem, commendare iudicibus aut magistratibus, vigilantem pro re alterius, aut eos ipsos qui consulunt aut defendunt rogando. Quod qui faciunt, plurimum gratiæ consequuntur, latissimeque eorum manat industria. Jam illud non sunt admonendi. Est enim in promptu ut animadvertant cum juvare alios velint, ne quos offendant. Sæpe enim aut eos laudant quos non debent, aut eos quos non expeit, si scientes, temeritatis: si imprudentes, negligentia est. Utendum est etiam excusatione adversus eos quos in invitum offendas, quacunquè possis. Quare id quod feceris necesse fuerit, nec aliter facere poteris. Melius apud bonos quam apud fortunatos beneficium collocari puto. Danda tamen omnino opera est, ut omni genere satisfacere possimus. Sed si res in contentione veniet, nimirum Themistocles est auctor adhibendus, qui cum consuleretur, utrum bono viro pauperi, an minus probato diviti filiam collocaret: Ego verò, inquit, malo virum qui pecunia egeat, quam pecunia quæ viro. Sed corrupti mores depravarique sunt admiratione divitiarum, quarum magnitudo quid ad unumquemque nostrum pertinet, illum fortasse adjuvat qui habet, nec id quidem semper.

Extremum autem præceptum in beneficiis operaque danda est, ne quid contra æquitatem contendas, ne quid pro injuria, fundamentum enim perpetuæ conservationis & famæ, est iustitia, sine qua nihil potest esse laudabile.

In primis videndum erit ei qui rempub. administrabit, ut suum quisque teneat, neque de bonis privatorum publicè diminutio fiat.

Hanc enim ob causam maxime, ut sua tuerentur, respublica civitatesque constitutæ sunt. Nam & duce natura homines congregantur. Tamen spe custodiæ suarum urbium præsidia quarerant.

Danda erit opera, ut omnes intelligant, si salvi esse velint, necessitati parendum. Atque etiam omnes qui rempublicam gubernabunt, consulere debent, ut earum rerum copia sit, quæ sunt necessaria.

Caput autem est in omni procuratore negotii & muneris publici, ut avaritiæ pellatur etiam minima suspicio. Nul- lum igitur vitium tetrius est, ut eo unde egressa est, revertatur oratio, quam avaritia, præsertim in principibus rempub. gubernantibus. Habere enim quæ sit rempub. non modò turpe est, sed scelus & nefarium.

Nulla autem re conciliare facilius benevolentiam multitudinis possunt hi qui rempub. præfunt, quam abstinentia & continentia.

Nam cui res erepta est, est inimicus: cui data est, etiam si dissimulat se accipere voluisse, & maxime in pecuniis creditis, occultat suum gaudium, ne videatur non fuisse solvendo. At verò ille qui accipit injuriam, & neminit & præfert suum dolorem.

Ea est summa ratio & sapientia boni civis, commoda civium non divellere, atque omnes æquitate eadem continere.

Qui Rempub. tuebuntur, in primis operam dabunt ut juris & iudiciorum æquitate suam quisque teneat, & neque tenuiores propter humilitatem circumveniantur, neque locupletibus ad sua vel tenenda vel recuperanda ob sit invidia. Res autem familiaris quaerit debet iis rebus, à quibus abest cupiditas, conservari autem diligentia & parsimonia, eisdem etiam rebus augeri. Hæc ex secundo

Officiorum.

Ex libro tertio Officiorum M. T.

Ciceronis.

UBITANDUM non est, quin nunquam possit utilitas cum honestate contendere. Detrahere autem alteri sui commodi causa, & ex hominis incommodo suum commodum augere, est magis contra naturam quam mors, quam paupertas, quam dolor, quam cetera cuncta quæ possunt aut corpori accidere aut rebus externis. Nam ut sibi quisque malit quod ad usum vitæ pertineat, quam alteri acquirere, concessum est non repugnante natura. Illud quidem natura non patitur, ut aliorum (pollis nostras facultates, copias opesque augeamus. Neque hoc verò solum natura, id est, iure gentium, sed etiam legibus populorum, quibus in singulis civitatibus respub. continetur, eodem modo constitutum est, ut non liceat sui commodi causa alteri nocere. Hoc enim spectant leges, hoc voluit incolumem esse civium conjunctionem, quam qui dirimunt, eos morte, exilio, vinculis, damno coercent. Atque hoc efficit multo magis ipsa naturæ ratio, quæ est lex divina & humana: cui parere qui velit (omnes autem parebunt qui secundum naturam volunt vivere) nunquam committet ut alienum apparet, & id quod alteri detraxerit, sibi assumat. Etenim multo magis est secundum naturam excellitas animi & magnitudo, itemque communitas, iustitia, liberalitas quam voluptas, quam avaritia, quam divitiæ. Quæ quidem contemnere & pro nihilo ducere, comparantem cum utilitate communi, magni animi est & excellit. Itemque magis est secundum naturam pro omnibus gentibus (si fieri possit) conservandis aut juvandis maximos labores molestiasque suscipere, imitantes Herculem illum, quem hominum fama beneficiorum memor in concilio celestium collocavit, quam vivere in solitudine non modo sine ullis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus, abundantem omnibus copiis, ut etiam excellas pulchritudine & viribus. Quocirca optimo quisque splendidissimoque ingenio longè illa vita huic antepositur. Ex quo efficitur, hominem naturæ obedientem homini nocere non posse.

Qui autem rationem suorum civium dicunt habendam, externorum negant, hi dirimunt communem humani generis societatem: qua sublata beneficentia, liberalitas, bonitas, iustitia, funditus tollitur. Quæ qui tollunt, etiam adversus Deos immortales impii iudicandi sunt.

Iustitia enim una virtus omnium est Domina & Regina virtutum.

Suum cuique incommodum ferendum est potius quam de alterius commodis detrahendum.

Nihil verò utile, quod non idem honestum: nihil honestum, quod non idem utile: & ubi turpitudine, ibi utilitas esse non potest: ad honestatem enim nati sumus.

Saris enim nobis (si modo in Philosophia aliquid proficimus) persuasum esse debet, si omnes Deos hominesque celare possimus, nihil tamen avaræ, nihil injuste, nihil libidinosè, nihil incontinentem esse faciendum.

Honestæ enim bonis viris occulta quærentur.

Nec nostræ nobis utilitates obmittendæ sunt, aliisque tradendæ, cum iis ipsi egeamus: sed suæ cuique utilitati quod sine alterius injuria fiat, servandum est.

Scire enim Chrylippus, qui stadiam (inquit) currit, eniti & contendere debet quam maximè possit, ut vincat: supplantare eum qui cum certet, aut manu pellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quemque petere quod pertinet ad usum, non iniquum est: sed alteri desipere, jus non est.

Neque contra tempus, neque contra iusjurandum ac fidem, amici sui causa vir bonus faciet. Nam si omnia faciendæ sint quæ amici velint, non amicitia tales, sed conjurationes putandæ sunt. Nam cum id quod utile videtur in amicitia, cum eo quod honestum est comparatur, jaceat utilitatis species, valeat honestas. Cum autem in amicitia, quæ honesta non sunt postulant, religio & fides anteponatur iustitiæ.

Nihil quod crudele, utile. Est enim hominum naturæ, quam sequi debemus, maximè inimica crudelitas.

Malè etiam quæ peregrinos urbibus uti prohibent, eosque exterminant. Nam esse pro cive, qui civis non sit, rectum esse non licere: usui verò urbis prohibere peregrinos, sanè inhumanum est.

Ex omni vita simulatio dissimulatioque tollenda est. Tollendum est igitur ex rebus contrahendis omne mendacium.

Ennius ait, ne quicquam sapientem sapere, qui sibi prodesse non querit. Est autem sapientis nihil contra mores, leges, instituta facere, habere rationem rei familiaris. Neque enim solum nobis divites esse volumus, sed liberis, propinquis, amicis, maximèque reipub. Singulorum enim facultates & copia, divitiæ sunt civitatis.

Nec ulla pernicietas vitæ major inveniri potest, quam in malicia simulatio intelligentiæ. Mihi quidem etiam veræ hereditates non honestæ videntur, si sunt malitiosis officiorum blanditiis, non veritate, sed simulatione quæritæ. Atque in talibus rebus aliud utile interdum, aliud honestum videri falso solet.

Homo iustus, quem sentimus bonum virum, nihil cuiquam quod in se transeat, detrahat. Hoc qui admiratur, is se quid sit vir bonus, nescire fateatur. At verò si quis voluerit animi sui complicatam notionem evolvere, jam seipsum doceat eum bonum virum esse, qui profuit quibus possit, & noceat nemini nisi laesisset injuria. Itaque talis vir non modo facere, sed nec cogitare quidem quicquam audebit, quod non valeat prædicare. Nec verò turpè est Philosopho, dubitare quæ nec rustici quidem dubitant. Cedit igitur in virum bonum, mentiri emolumentum sua causa, criminari, eripere, fallere, nihil profectò minus. Est ergo ulla res tanti, aut commodum ullum tam expetendum, ut viri boni & splendorem & nomen amittas. Quid est quod afferre utilitas ista possit, si boni viri nomen arripuerit, & eundem iustitiamque detraxerit. Quid enim interest, utrum ex homine convertat se quis in bestiam, an hominis figura immanitatem gerat beluæ. Qui si omnia recta & honesta negligunt, dummodo potentiam consequuntur, nonnè immanitatem beluæ gerunt? Quid si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater, silebitur filius? Imò verò obsecrabit patrem filius, ne id faciat: si nihil proficiet, accusabit, minabitur etiam ad extremum, si ad perniciem patriæ res spectabit, patriæ salutem salutem patriæ anteponet.

Pacta & promissa semper servanda sunt, quæ nec vi nec dolo malo (ut prætores dicere solent) facta sunt.

Neque semper deposita reddenda sunt. Si gladium quis sana mente apud te deposuerit, & repetat insanus, reddere peccatum, officium non reddere. Quod si quis qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriæ, pactumne reddes depositum? non credo. Facies enim contra rempub. quæ debet esse charissima. Sic multa quæ honesta videntur natura, temporibus sunt non honesta. Facere promissa, stare convenis, reddere deposita commutata utilitate sunt non honesta.

Pervertunt homines ea quæ sunt fundamenta naturæ, cum utilitatem ab honestate sejungunt. Omnes enim expetimus utilitatem, ad eamque rapimur: nec facere aliter ullo modo possumus. Nam quis est qui utilia fugiat, aut quis potius

est qui

est qui ea non studiosissime prosequatur, sed quia non possumus nisi laude, decore, honestate utilia reperire, propterea illa & prima & summa habemus. Vilitatis verò nomen non tam splendidum quam necessarium putamus, unde omnium regula una est, quam tibi cupio esse notissimam: Aut illud quod utile esse videtur, ne turpe sit, aut si turpe, ne videatur esse utile.

Est enim iusjurandum, affirmatio religiosa: quod autem affirmando quasi Deo teste promiseris, id servandum est. Non enim falsum jurare, perjurare est: sed quod animi tui sententiam juraveris, sicut verbis concipitur in ore nostro, id non facere, perjurium est: nam nullum vinculum ad stringendam fidem iure jurando nostri majores esse arctius voluerint. Est autem ius etiam bellicum fidei: jurisjurandi sæpe cum hoste servanda.

Non debet ratum esse, quod actum est per vim, quasi verò fori viro vis non possit adhiberi. Et hæc ex libris Officiorum M. T. C. Sequitur nunc de amicitia ejusdem.

*EX M. T. Ciceronis libro de
Amicitia.*

XISTIMARE debes hominum oculos in te esse coniectos, unum te sapientem & appellat & existimant, non solum natura & moribus, sed etiam studio & doctrina: neque sicut vulgus, sed ut eruditi solent appellare sapientem. Hanc esse sapientiam in te existimant, quod omnia tua in te posita esse ducas, humanoque casus virtute inferiores putes.

Tu autem quod mihi tantum attribui dicis, quantum ego nec agnosco nec posulo, facis amicem.

Nulla casu arbitror hoc constanti homini posse contingere, ut ulla intermissio fiat officii.

Suis incommodis graviter angitur, non amicis, sed seipsum amantis est.

Quid dicam de moribus facillimis, de pietate in matrem, libertate in sorores, bonitate in suos, iustitia in omnes: hæc omnia nota sunt nobis.

Quam autem hic civitatis charus fuit, moerore funeris iudicatum est. Quid ergo paucorum annorum accessio hunc iuvare potuisset. Quam obrem vita quidem talis fuit vel fortuna vel gloria, ut nihil ultra posset accedere, moriendi autem sensum celeritas abstulit.

Ego verò vos hortari tantum possum, ut amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis. Nihil est tam natura aptum, tamque conveniens ad res vel secundas vel adversas: sed hoc in primis censeo, nisi inter bonos amicitiam esse non posse.

Nos autem ea quæ sunt in usu vitæque communi, non ea quæ finguntur aut optantur spectare debemus.

Agamus igitur pingui (ut ajunt) immerva, qui ita se gerunt, ita vivunt, ut eorum probetur fides, integritas, æquabilitas, liberalitas: nec sit in eis ulla cupiditas, libido, avaritia, licet; magna constantia: hos viros bonos ut haberi sunt, sic etiam appellandos putemus, qui allequantur quantum homines possunt naturam optimam bene vivendi ducere.

Sic enim per se videtur mihi, ita natos esse nos, ut inter omnes societas quædam sic major, aut ut quisque proximè accedit, itaque civis potior quam peregrini, propinqui quam alieni. Cum his enim natura ipsa peperit amicitiam, sed ea nihil non habet firmitatis. Namque hoc præstat amicitia propinquitati, quod ex propinquitate benevolentia tolli potest, ex amicitia non potest: sublata enim benevolentia, amicitia nomen tollitur, propinquitatis manet.

Quanta autem vis amicitia sit, ex hoc intelligi potest maxime, quod ex infinita societate humani generis, quam conciliavit ipsa natura, ita contracta res est, in angustumque deducta, ut omnis charitas aut inter duos aut paucos conjungatur.

Est enim amicitia nihil aliud, nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia & charitate consensio. Quia, quod haud scio an excepta sapientia quicquam melius sit hominibus à diis immortalibus datum, Divitias alii præponunt, bonam alii valetudinem, alii potentiam, alii honores, alii quidem voluptates corporis. Beluarum hoc quidem extremum est, illa autem superiora & caduca & incerta, sunt posita non tam in nostris consiliis quam in fortune temeritate. Qui autem in virtute summum bonum ponunt, illi quidem præclarè agunt: sed hæc ipsa virtus amicitiam & gignit & continet, quia nec sine virtute amicitia ullo pacto esse potest. Tales igitur inter viros amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere. Principio qui potest esse vita vitalis, ut ait Ennius, qui non in amicitia tua benevolentia conquiescat? Quid dulcius quam habere qui cum omnia audias sic loqui ut tecum? Quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes qui illis æquè ac tu ipse gauderet? Adversas verò res ferre, difficile est sine illo qui gravius etiam quam tu ferret. Denique ceteræ res quæ expetuntur, opportuna sunt singula rebus ferè singulis. Divitiæ ut utare, opes ut colare, honores ut laudare, voluptates ut gaudeas, valetudo ut dolore careas, & muneribus fungare corporis. Amicitia res plurimas continet, quocumque te verteris præsto est, nullo modo, nullo loco excluditur: nunquam intempitiva, nunquam molesta est. Itaque non aqua, non igne (ut ajunt) locis pluribus magis utimur quam amicitia. Neque ego de vulgari aut de mediocri, quæ tamen & ipsa delectat & prodest: sed de vera & perfecta loquor, qualis eorum qui pauci nominantur, fuit. Nam & secundas res splendidiore facit amicitia, & adversas patiens communi casusque leviores. Cumque plurimas & maximas commoditates amicitia contineat, tamen illa nimirum præstat omnibus, quod bonam spem præluceat in posterum, nec debilitari animos aut cadere patitur: verum etiam amicum qui intuetur, tanquam exemplar aliquid intuetur sui. Quocirca & absentes adsunt, & egentes abundant, & imbecilles valent: & quod difficilius est dictu, mortui vivunt. Tantos eos honores memoria desiderium prosequitur amicorum, ex quo illorum beata mors videtur, horum vita laudabilis. Quod si exemeris ex rerum natura benevolentia conjunctionem, nec domus ulla, nec urbs stare poterit, nec agricultura permanebit. Id tamen intelligitur, quanta vis amicitia concordiaque sit, ex dissensionibus atque discordiis percipi potest. Quæ enim domus tam habitabilis, quæ tam firma civitas est, quæ non oditis & dissidiis funditus possit everri: ex quo quantum boni sit in amicitia, iudicari potest.

Amor enim ex quo amicitia nominata est, princeps est, ad benevolentiam conjungendam. Nam utilitates quidem etiam ab his percipiuntur sæpe, qui simulatione amicitia coluntur, & observantur temporis causa.

In amicitia autem nihil fictum est, nihil simulatum, & quicquid est id, verum est & voluntarium. Quapropter in natura mihi videtur potius quam ab indigentia oria amicitia, applicatione magis animi cum quodam sensu amandi, quam cogitatione quantum illa res utilitatis esset habitura. Quod quidem quæle sit, etiam in bellis quibusdam animadverti potest, quæ ex se natos ita amant ad tempus, ab eisque amantur, ut facile earum sensus appareat, quod in homine est multo evidenti. Primum ex ea charitate, quæ est inter natos & parentes, quæ dirimi nisi detestabili scelere non potest. Deinde consimilis sensus exitur amoris, si aliquem natum sumus, cujus & moribus & natura jungamur, ita quod in eo quasi lumen aliquid probitatis & virtutis perspicere videamur.

Nihil

Nihil enim virtute amabilius, nihil quod magis illicitat ad diligendum, quippe cum propter virtutem & probitatem etiam eos quos nunquam vidimus, quodammodo diligamus. Quod si tanta vis probitatis est, ut eam vel eos quos nunquam vidimus (vel quod magis est etiam) in holte diligamus, quid mirum est, animi hominum moveantur cum eorum quibuscumque usu conjuncti esse possunt, virtutem & probitatem conspicerent videantur. Quamquam confirmatur amor & beneficio accepto, & studio perfecto, & consuetudine adjuncta. Quibus rebus ad illum primum motum animi & amoris adhibitis, admirabilis quædam exardescit benevolentia magnitudo. Quam si qui putant ab imbecillitate proficisci, ut res sit per quam allequatur quod quisque desideret, humilem sanè relinquunt & minime generosum (ut ita dicam) ortum amicitia, quam ex inopia atque indigentia notam volunt.

Ut enim benefici liberalesque sumus, non ut exigamus gratiam (neque enim beneficium fœneramus) scilicet natura propensum ad liberalitatem sumus: sic amicitiam non spe mercedis adducti, sed quod ejus omnis fructus in ipso amore inest, expectandam putamus. Nam si utilitas amicitiam conglutinaret, eadem commutata dissolveret: sed quia natura mutari non potest, idcirco veræ amicitia sempiternæ sunt. Scipio nihil difficilius esse dicebat, quam amicitiam, usque ad extremum vitæ diem permanere. Mutari etiam mores hominum sæpe dicebat: alius ex diversis rebus, aliàs ætate ingravescente, atque earum rerum exemplum ex similitudine ineuntis ætatis capiebat, quod summi puerorum amores sæpe unà cum prætexta vel toga deponerentur. Sin autem longius in adolescentiam produxissent, dirimi dum interdum contentione vel luxurie, vel conditionis vel commodi alicujus, quod idem adipisci uterque non posset. Quod si qui longius in amicitia provecti essent, tamen sæpe labefactari, si in honoris contentionem incidissent: Pellem enim nullam majorem esse in amicitia, quam in plerisque pecuniæ cupiditatem, in optimis quibusque honoris certamen & gloria, ex quo in amicitia maximas sæpe inter amicissimos exitisse: magna etiam dissidia plerumque juxta nasci dicebat, cum aliqui ab amicis quod rectum non esset, postularerent, ut aut libidinis ministri, aut adjuvatores essent ad injuriam. Quod qui recusarent quamvis honestè id facerent, jus tamen amicitia deserere arguerentur ab his quibus obsequi nollent. Illos autem qui quidvis ab amico auderent postulare, postulatione ipsa profiteri omnia se amici causa esse facturos eorum quærela inveterata, non modo familiaritates extinguere sole: sed etiam odia gigni sempiterna, idem dicebat Scipio.

Nulla enim excusatio peccati si amici causa peccaveris: nam cum conciliatrix amicitia virtutis opinio fuerit, difficile est amicitia permanere, si a virtute deflexeris. Quod si rectum statuerimus vel concedere amicis quicquid velint, vel impetrare ab his quicquid velimus, perfecta quidem sapientia sumus si nihil habeamus res vitij. Hæc igitur in amicitia lex sancitur, ut neque rogemus res turpes, neque faciamus rogati. Turpis enim excusatio est & minime accipienda, cum in cæteris peccatis, tum si quis contra rem publicam de amici causa fecisse fateatur.

Mihi non minori curæ est qualis res publica post mortem meam futura sit, quam qualis sit hodie.

Hæc igitur prima lex in amicitia sancitur, ut ab amicis honesta petamus, & amicorum causa honesta faciamus: nec expectemus quidem dum rogemur, studium semper ad sit, cunctatio ab sit: consilium verum dare gaudeamus libere. Plurimum in amicitia amicorum bene suadentium valet auctoritas, eaque adhibetur ad monendum non modò aperte, sed etiam acriter si res postulat, & adhibita pareatur.

Solem enim in mundo tollere videntur, qui amicitiam de vita tollunt, quam nihil à diis immortalibus melius habemus, nihil jucundius.

Videas rebus injustis justos maxime dolere, imbecilibus fortes, flagitiosis modestos. Ergo hoc proprium est animi bene constituti, & lætari bonis rebus, & dolere contrariis. Quamobrem si cadit in sapientem animi dolor, qui profectò cadit nisi ex ejus animo extirpetur, humanitatem arbitramur, qui causa est cur amicitiam funditus tollamus: est vita, ne aliquas propter eam suscipiamus molestias.

Quid enim tam absurdum est quam delectari multis rebus inanibus, ut honore, ut gloria, ut adificio, ut vestitu cultuque corporis, animo autem virtute prædito, atque eo vel qui amare, vel ut ita dicam, remanere: qui possit non admodum delectari. Nihil est enim remuneratione benevolentia, nihil vicissitudine studiorum officiorumque jucundius, quod si etiam illud addimus, quod rectè addi potest, nihil esse quod ad rem se ullam tam aliceat & tam attrahat, quam ad amicitiam similitudo. Conceditur profectò verum esse, ut bonos boni diligant, accersentque sibi quasi propinquitate conjunctos atque natura.

Nam quis est, prohi Deorum atque hominum fidem! qui velit ut neque diligat quemquam, neque ipse diligatur ab illo, cum fluere omnibus copiis, atque in omni rerum abundantia pauperimè vivere. Nec enim in tyrannorum vita, in qua nulla fides, nulla charitas, nulla stabilis potest benevolentia esse fiducia, omnia semper suspecta atque sollicita sunt, nullus amicitia locus. Quis enim aut eum diligat quem metuat, aut eum à quo se metui putat. Coluntur tamen simulatione dumtaxat ad tempus: quod si forte (ut fit plerumque) ceciderint, tum intelligunt quàm fuerint inopes amicorum.

Non solum ipsa fortuna caeca est, sed eos etiam plerumque cæcos efficit, quos complexa est. Itaque illi efferruntur ferè fastidio & contumacia, nec quicquam insipiente fortunato intolerabilius fieri potest. Quid autem stultius quam cum plurimis copiis, facultatibus, opibus possint cætera parare, quæ parantur pecunia, equos, famulos, vestem egregiam, vasa pretiosa, amicos verò parare optimam & pulcherrimam vitæ (ut ita dicam) suppellectilem. Etenim cætera cum parant cui parantur nesciunt, nec cujus causa laborant. Ejus enim est istorum quodque qui vincit viribus. Amicitiarum sua cuique permanet stabilis & firma possessio, ut etiam si illa maneant, quæ sunt quasi dona fortunæ, tamen vita inculta & deserta ab amicis non possit esse jucunda.

Quam multa enim quæ nostri causa nunquam faceremus, amicorum causa facimus: precari pro amico indigno, supplicare, tum in aliquem acerbius invehi, insectarique vehementius, quæ in nostris rebus non satis honesta, in amicorum sunt honestissima. Multæque sunt res in quibus de suis commodis viri boni multum detrahunt, detrahi que patiuntur, ut his amici potius quam ipsi fruantur. Benevolentiam civium blanditiis & assentando colligere turpe est, virtus quam sequatur charitas minime repudianda est.

Sunt igitur firmi, & stabiles, & constantes eligendi, quos amicitia idoneos judicamus, cujus generis est magna penuria, & judicare difficile est sanè, nisi prius sit expertum. Experiendum est autem in ipsa amicitia, ita præcurrit amicitia iudicium, tollitque experiendi potestatem.

Ubi eos inveniemus qui honores, magistratus, imperia, potestates, opes, amicitia non anteponant: ut cum ex altera parte proposita hæc sine, ex altera vis amicitia, non multi illa malint. Imbecilla est enim natura ad contemnendum potentiam. Ubi enim istum invenies qui honorem amici anteponat suo? Itaque verè amicitia difficillimè reperitur in his, qui in honoribus Reipub. versantur. Qui omni in re gravem, constantem, stabilem se in amicitia præstitit, hunc maxime ex raro hominum genere debemus judicare, & penè divino. Firmamentum autem stabilitatis constantiaque ejus quam in amicitia quarimus, fides est. Nihil enim stabile, quod infidum est. Simplicem præterea & communem & consentientem, qui rebus eisdem moveatur, eligi par est: quæ omnia pertinent ad fidelitatem. Neque enim fidum potest esse multiplex ingenium & tortosum.

Neque verò qui non eisdem rebus moveretur, naturæ consentit aut stabilis aut fidus esse potest. Addendum eodem est, ut ne criminibus aut inferendis deleatur amicis, aut credat oblati, quæ omnia pertinent ad eam, quam dudum tracto constantiam: ita fit verum illud quod dicitur, amicitiam nisi inter bonos esse non posse. Est enim boni viri quem eandem sapientem licet dicere, hæc duo tenere in amicitia. Primum ne quid fictum sit, neve simulatum. Apertè enim amare vel odisse magis ingenium est, quam fronte occultare sententiam. Deinde non solum illatas ab aliquo criminationes repellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico fuisse violatum. Accedat hæc suavitas quædam sermonum oportet, atque morum, haud quoque mediocre condimentum amicitia. Tristitia quidem & in omni re severitas abfit: habent illa quidem gravitatem, sed amicitia remissior esse debet & liberior & dulcior, & ad omnem comitatem falcitatemque proclivior. Non enim debent esse amicitiarum sicut aliarum rerum societates. Veturima quæque ut vitæ, quæ vetustatem ferunt, esse debent suavissima. Verum illud est quod dicitur, multos modios falis simul edendos esse, ut amicitia munus expleatur. Novitates autem si speciem offerant, ut tanquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non sunt illæ quidem repudiandæ, vetustas tamen suo loco conservanda est.

Maxima enim vis est consuetudinis, atqui in ipso equo si nulla res impediatur, nemo est qui non eo quo consuevit libentius utatur quam intacto & novo. Nec verò in hoc quod est animal, sed in his etiam quæ sunt inanimata, consuetudo valet, cum locis ipsis delectentur montuosus & sylvestribus, in quibus diutius commorati sumus. Sed maximum est in amicitia superiorem esse inferiori.

Fructus enim ingenii & virtutis, omnisque præstantia tum maximum capitur, cum in proximum quemque confertur. Ut igitur qui sunt in amicitia, conjunctionisque necessitudine superiores, exæquare se cum inferioribus debent: sic inferiores non dolere se à suis amicis aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate superari. Odiosum sanè genus hominum officia improbrantium, quæ meminisse debet is potius in quem collata sunt, non commemorare qui contulit.

Disparis mores disparia studia sequuntur, quorum dissimilitudo separat amicitias: nec ob aliam causam ullam boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt, nisi quod tanta est inter eos, quanta maxime potest esse morum studiorumque distantia.

In omni re considerandum est, & quod postules ab amico, & quod patiare à te impetrari.

Nihil est enim turpius quam cum eo bellum gerere, quo cum familiarer vixeris. Quamobrem primum danda est opera, ne qua amicorum dissidia fiant; tumque etiam cavendum est, ne in graves inimicitias amicitia se convertant, ex quibus jurgia, maledicta, contumeliaeque gignuntur: quæ tamen si tolerabiles fuerint, ferendæ erunt, & is honos veteri amicitia tribuendus est, ut is in culpa sit qui faciat, non is qui patitur injuriam. Omnino omnium vitiorum horum atque incommodorum una cautio est atque una provisio, ut ne nimis citò diligere incipiant, neve non dignos. Digni autem amicitia sunt, quibus in ipsis inest causa cur diligantur. Charum genus equidem omnia præclara rara, nec quicquam difficilius quam reperire quod sit ex omni parte in suo genere perfectum. Sed plerique neque in rebus humanis quicquam bonum norunt, nisi quod fructuosum est, & amicos tanquam pecudes eos potissimum diligunt, à quibus sperant se maximos fructus esse capturos. Itaque pulcherrima illa & naturali maxime carent amicitia per se & propter se expectanda, nec ipsi sibi exemplo sunt. Verus igitur amicus nunquam reperitur. Est enim is quidam tanquam alter idem, qui & se ipse diligit, & alterum acquirit, cujus animum ita cum suo miscet, ut efficiat penè unum ex duobus. Sed plerique perversè, ne dicam imprudenter, talem amicum volunt, quales ipsi esse non possunt, quæque ipsi non tribuunt amicis, hæc ab ipsis desiderant. Par est autem, primum ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui querere. In talibus enim stabilitas amicitia confirmari potest, cum homines benevolentia conjuncti primum cupiditatibus his, quibus ceteri serviunt, imperabunt; deinde æquitate justitiæque gaudebunt, omniaque alter pro altero suscipiet, nec quicquam unquam nisi honestum & rectum alter ab altero postulabit, neque solum colent inter se ac diligunt, sed etiam verebuntur. Nam maximum ornamentum amicitia tollit, qui ex ea tollit verecundiam: itaque perniciosus error est in his, qui existimant libidinum peccatorumque omnium patere in amicitia licentiam. Virtutum amicitia adjutrix à natura data est, non viciorum comes, ut quoniam solitaria non possit virtus ad ea quæ summa sunt pervenire, conjuncta & consociata cum altera perveniret.

Cum judicaveris, diligere oportet: non cum dilexeris, judicare.

Multi divitiis despicunt, quos parvo contentis tenuis victus cultusque delectat: honores verò, quorum cupiditate quidam inflammantur, quam multi ita contemnunt, ut nihil minus, nihilque esse levius existiment. Itemque cetera quæ quibusdam admirabilia videntur, permulti sunt qui pro nihilo putent. De amicitia omnes ad unum idem sentiunt, & hi qui ad Rempublicam se contulerunt, & hi qui in rerum cognitione doctrinaeque delectantur, & hi qui suum negotium gerunt ociosi: postremo hi qui se totos voluptatibus tradiderunt, sine amicitia vitam esse nullam sentiunt, si modò aliqua velint ex parte liberaster vivere. Serpitem enim per omnium vitas amicitia, nec ullam ætatis degendæ rationem patitur esse expertum sui, quin etiam si asperitate ea est aliquis, & inhumanitate naturæ, ut congressus hominum fugiat atque oderit, tum is pati non possit, quin noscet aliquem, apud quem spiritum suæ acerbitalis evomeret.

Natura nihil solitarium amat.

Est enim varius & multiplex usus amicitia, multæque causæ suspicionum offensioque dantur, quas tum evitare, tum elevari eum velle ferre, sapientis est. Tua illa sublevanda est offensio, ut & utilitas in amicitia & fides recineatur.

Nam & monendi amici sæpe sunt & objurgandi; & hæc accipienda sunt amice, cum benevolè sunt.

Sed nescio quomodo verum est, quod in Adria meus familiaris dixit: Obsequium amicos, veritas odium parit. Molesta est enim veritas, siquidem ex ea nascatur odium, quod est venenum amicitia: sed obsequium multo molestius quod peccatis indulgens, præcipitem animum ferri sinit: maxima autem culpa in eo qui & veritatem aspernatur, & in fraudem obsequio impellitur. Omni igitur hac in re habenda est ratio & diligentia, primum ut monitio acerbitate, deinde objurgatio contumelia careat.

In obsequio autem communitas adfit, assentatio viciorum adjutrix procul amoveatur: quæ non modò amico, sed ne libero quidem digna est. Aliter enim cum tyranno, aliter cum amico vivitur. Cujus autem aures veritati clausæ sunt, ut ab amico verum audire nequeat, hujus salus despicienda est. Scitum enim est illud proverbium Catois: multo melius acerbos inimicos de quibusdam mereri, quam eos amicos qui dulces videantur. Illos verum sæpe dicere, hos nunquam: atque illud absurdum est, quod dum moventur, eam molestiam capiant, quæ debent vacare. Peccasse enim se non anguntur, objurgari molestè ferunt, quod contrà oporteret: ut igitur & monere & moneri proprium est veræ amicitia, & quidem alterum liberè facere, non asperè: alterum patienter accipere non repugnanter: sic habendum est nullam in amicitia pestem esse majorem, quam adulationem, blanditiam & assentationem.

Cum autem omnium rerum simulatio viciosa est (tollit enim judicium veri, idque adulterat) tum amicitia repugnat maxime. Delet enim veritatem, sine qua nomen amicitia manere non potest. Nam cum amicitia vis sit in eo, ut unus quasi animus fiat ex pluribus, quomodo id fieri poterit, si non in unoquoque unus animus erit, idque semper: sed varius, commurabilis & multiplex? Quid enim potest esse tam flexibile, tamque divinum, quam animus ejus qui ad alterius non

modò sensum atque voluntatem, sed etiam vultum atque nutum convertitur. Negat quis, nego: ait, & ajo: postremò imperavi egomet mihi, omnia assentari, ut Terentius ait.

Secerni autem blandus amicus à vero, & internoscì tam potest adhibita diligentia, quàm omnia fucata & simulata à sinceris atque veris.

Assentatio quamquam perniciosà sit, nocere tamen nemini potest nisi ei qui eam recipit, atque in illa delectatur. Virtute enim ipsa non tam multi prædici esse quàm videri volunt, hos delectat assentationis victus: ad eorum voluntatem sermo cum adhibetur, orationem illam vanam testimonium esse laudum suarum putant. Nulla est igitur hæc amicitia, cum alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est. Nec parasitorum nobis assentatio in comediis faceta commendaretur, nisi essent milites gloriosi. Semper enim auget assentator id, quod is ad cuius voluntatem dicitur, vult esse magnum. Quomobrem quamquam ista blanda vanitas apud eos valeat, qui ipsi illestant & invitant: tamen etiam graviores constantioresque admonendi sunt, ut animadvertant ne calida assentatione capiantur. Apetere enim adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est excors. Calidus ille & occultus adulator, ne se infinet, studiosè cavendum est: nec enim faciliter agnoscitur, quippe qui etiam assentando sæpè adversetur, & ligitare se simulans blanditur, atque ad extremum det manus, vincique se patiat, ut is qui illusit sit, plus vicisse videatur. Quid autem turpius quàm illudi, quod ne accidat, magis cavendum est.

Virtus & conciliat amicitias, & conservat. In ea est enim rerum & morum convenientia, in ea est stabilitas, in ea constantia, quæ cum se exultat & ostendit suum lumen, & idem aspexit & agnovit in alio, ad id se admovet, vicissimque accipit illud quod in altero est, ex quo exardescit sive amor sive amicitia. Utrumque enim ab amando dicitur est. Amare enim nihil aliud est, nisi eum ipsum diligere, quem amas nulla utilitate quaesita: hæc nos adolescentes benevolentia senes dileximus, hæc etiam magis elucet inter aequales. Sed quoniam res humanæ fragiles caducæque sunt, semper omnia brevia tolerabilia esse debent, etiam si magna sint.

Vos autem hortor, ut ita virtutem locetis, sine qua amicitia esse non potest: ut ea excepta, nihil amicitia præstabilius puteris. Et hæc sufficiant de Amicitia, sequitur de Senectute.

Ex M. T. Ciceronis libro de
Senectute.

UNQUAM satis dignè laudari Philosophia poterit, cui qui pareat, omne tempus ætatis suæ sine molestia possit degere. Quibus enim nihil est in ipsis opis ad bene beateque vivendum, his omnis ætas gravis est.

Qui autem omnia bona à seipsis petunt, iis nihil potest malum videri, quod naturæ necessitas afferat. Quo in genere in primis est senectus, quam ut adipiscantur omnes optant, eandem accusant adeptam. Tanta est inconstantia, stulticia atque perversitas, Obrepere quidem eam ajunt, & citius quàm putavissent.

Pares cum paribus veteri proverbio, facillimè congregantur.

Moderati enim & non difficiles, nec inhumani senes tolerabilem agunt senectutem.

Importunitas autem & inhumanitas omni ætati molesta est.

Propter opes, & copiam, & dignitatem tolerabiliorem senectutem videri, ajunt nonnulli. Neque enim in summa inopia levis esse senectus potest, nec sapienti quidem, nec insipienti senectus in summa quoque copia non gravis. Aptissima omnino non sunt arma senectutis, artes scilicet exercitationesque virtutum, quæ in omni ætate cultæ, cum diu multumque vixeris, mirificos afferunt fructus: non solum quia nunquam deserunt, ne in extremo quidem ætatis tempore (quamquam id quidem maximum est) verum etiam quia conscientia bene actæ vitæ, multorumque beneficiorum recordatio jucundissima est.

Non omnes possunt esse Scipiones aut Maximi, ut urbium expugnatores, ut pedestres navalesve pugnæ, ut bella à se gesta, ut triumphos recorderentur. Est etiam quietè & purè atque eleganter actæ ætatis, placida ac levis senectus, qualem accepimus Platonis, qui uno & octuagesimo anno scribens, mortuus est. Qualem Illocratis, qui eum librum qui Panathenæicus inscribitur, quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur. Vixitque quinquennium postea. Cujus magister Leontinus Gorgias centum & septem complevit annos, neque unquam in studio suo atque opere cessavit. Qui cum ex eo quaeretur, cur tam diu velit esse in vita, nihil habeo, inquit, quod accusem senectutem. Præclarum responsum, & docto homine dignum. Sua enim vitia insipientes, & suam culpam quam in senectutem conferunt, Ennius jam annos LXX. natus, ita ferebat duo quæ putantur maxima onera, paupertatem & senectutem, ut eis penè delectari videretur.

Etenim cum complector animo, quatuor causas reperio, cur senectus misera videatur. Unam, quod avocet à rebus gerendis: alteram, quod corpus faciat infirmius: tertiam, quod priveret ferè omnibus: quartam, quod aut procul absit à morte. A rebus gerendis senectus abstrahit: à quibus? An his quæ geruntur in juventute & viribus? Nullæ ne igitur res sunt seniles, quæ vel infirmis corporibus, animo tamen administrantur? Nihil igitur afferunt, qui in re gerenda cessare senectutem negant. Similes sunt, ut si qui gubernatorem in navigando nihil agere dicant, cum alii malos scandunt, alii per fores cursent, alii sentinam exhauriant: ille autem manu clavum tenens, sedeat quietus in puppi. Non facit ea quæ juvenes, at verò multa majora & meliora facit. Non viribus, aut velocitate, aut celeritate corporum res magnæ geruntur: sed consilio, auctoritate, sententia: quibus non modò orbari, sed etiam augeri senectus solet.

Nam manet memoria senibus, modò permaneat studium & industria. Memoria enim minuitur, nisi eam exerceas.

Nemo est tam senex, qui se annum non putet vivere posse: sed idem in his elaborant, quæ sciunt omnino nihil ad se pertinere. Serunt arbores, quæ alteri sæculo profunt, ut ait Staius noster in Senephebis. Ad eum senectus si nihil aliud quicquam vitii apporet secum cum advenit, unum id fati est, quod diu vivendo multa quæ non vult, videt.

Ut enim adolescentibus bona indole præditis sapientes senes delectant, leviorque fit senectus eorum qui à juventute coluntur & diliguntur: sic adolescentes senum præceptis gaudent, quibus juvenis ad virtutum studia ducuntur.

Solonem veribus gloriantem vidimus, qui se quotidie aliquid addiscentem dicit senem fieri.

Nec hunc quidem vites. Is enim erat locus alter de vitis senectutis, plus quàm adolescens vires tauri aut elephantis desiderabam. Quicquid est, eo uti decet: & quicquid agas, agere pro viribus.

Nec ulli bonorum artium magistri non beati putandi, quamvis consenserunt vires, atque defecerunt. Et si ipsa ista

deflexio virium adolescentiæ viciis sapius efficitur quàm senectutis. Libidinosa etenim & intemperans adolescentia effectum corpus tradit senectuti.

Curus est certus ætatis & una via naturæ, eaque simplex, suæque propria. Cuique parti tempestivitas est data: ut est infirmitas puerorum, & ferocitas juvenum, & gravitas jam constantis ætatis: sic & senectutis maturitas naturale sibi quidem habet, quod suo tempore percipi debeat.

Potest exercitatio & temperantia etiam in senectute conservare aliquid pristini roboris. Non sunt in senectute vires, nec postulantur quidem vires à senectute. Ergo & legibus scriptis & institutis vacat ætas senum, & muneribus his quæ possunt sine viribus sustineri. Itaque non modo quod non possumus, sed ne quantum possumus quidem cogimur. Atque ita multum sunt imbecilles senes, ut nullum officium omnino aut munus exequi possint, at id quidem non proprium est vitium senectutis, sed commune in valetudinis & senectutis.

Quid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cum id nec adolescentes quidem effugere possint? Resistentum senectuti est, ejusque vitia diligentia compensanda. Pugnandum namque sicut contra morbum, sic contra senectutem. Habenda est ratio valetudinis; exercitationibus utendum modicis: tantum cibi & potionis adhibendum, ut reficiatur vires, non opprimantur. Nec verò corpori solum subveniendum est, sed etiam menti atque animo multo magis. Nam hæc quoque nisi tanquam lumini oleum instillaritis, extinguuntur senectute. Et corpora quidem defatigatione exercitationum ingravescent, animi autem se exercendo levantur. Senilis ista stultitia, quæ deliratio appellari solet, senum levitum est, non omnium. Nam quatuor filios robustos, & quinque filias tantam domum, & tantas clientelas Appius regebat & senex & cæcus. Intentum ei animum tanquam arcum habebat, nec languescens succumbebat senectuti. Tenebat non solum auctoritatem, sed & imperium in suos, metuebat servi, reverebantur liberi: charum omnes habebant, vivebat in ea domo mos patris & disciplina. Itaque senectus honesta est, si seipsum defendit, si jus suum retinet, si sine vicio, si nulli mancipata est, si usque ad extremum spiritum dominatur in suos. Ut enim adolescentem, in quo senile aliquid: sic senem in quo aliquid adolescentiæ sit, probò. Quod si sequetur, senex esse corpore poterit, animo nunquam erit. Hæc sunt exercitationes ingenii, hæc mentis curricula, in his defundans atque laborans corporis vires non magnopere desiderat. Neque intelligit, quando obtepat senectus.

Senectutem vituperant quidam. Et hæc quidem tertia objurgatio senectutis, quod eam carere dicunt voluptatibus: sed ò præclarum munus ætatis, si quidem id aufert nobis, quod est in adolescentia vitiosissimum. Archyta enim Tarentinus nullam capitaliorem pestem, quàm voluptatem corporis hominibus dicebat à natura datam, cujus voluptatibus avida libidines temere & effrenatè ad potiendum incitantur. Hinc patriæ proditores, hinc rerum publicarum eversiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci dicebat. Nullum denique scelus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret. Stupra verò & adulteria & omne tale flagitium nullis aliis illecebris incitari nisi voluptatibus. Cumque homini sive natura sive quis Deus nihil mente præstabilius dedisset, huic divino muneri ac dono nihil esse tam inimicum quàm voluptatem. Neque enim libidine dominante temperantiæ locum esse, neque omnino in voluptatis regno virtutem posse consistere. Quod quo magis intelligi posset, finge animo jubebat tanta incitatum aliquid voluptate corporis, quanta percipi posset maxima, nemini censebat fore dubium, quin tam diu ita gauderet, nihil agitare mente, nihil cogitatione consequi posset. Quocirca nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum, quàm voluptatem, si quidem ea cum major esset atque longior, omne animi lumen extingueret. Impedit autem consilium voluptas rationi inimica, ac mentis (ut ita dicam) perstringit oculos, nec habet ullum cum virtute commercium. Quorum igitur tam multa de voluptate, quia non modo vituperatio ulla, sed etiam summa laus senectutis est, quod eas voluptates nullas magnopere desiderat & caret epulis, extractisque mensis & frequentibus poculis. caret ergo vinolentia, cruditate & insomniis.

Quamquam autem immoderatis caret epulis senectus, modicis tamen conviviis delectari potest. Neque ipsorum conviviorum delectationem voluptatibus corporis magis quàm ceteri amicorum & sermonibus metiri debemus.

Si verò senectus habet aliquid tanquam pabulum studii atque doctrinæ, nihil est ociofa senectute jucundius.

Quæ sunt igitur epularum, aut ludorum, aut scortorum voluptates cum his voluptatibus comparandæ: atque hæc quidem studia doctrinæ, quæ prudentibus & bene institutis pariter cum ætate crescunt: qua voluptate animi nulla certe major est potest.

Voluptates agricolarum, quibus maximè delector, nulla impediuntur senectute, & mihi ad sapientis vitam proximè videntur accedere. Habent enim rationem cum terra, quæ nunquam sine usura reddit quod accepit: quamquam me quidem non fitus modò, sed etiam ipsius terræ vis ac natura delectat. Neque verò segetibus solum, & pratis, & vineis, & arbutis res rustica læta sunt, sed hortis etiam & pomariis: tum pecudum pascuis, tum apum examiniibus, & florum omnium varietate. Agro namque bene culto nihil potest nec usi esse uberius, nec specie ornatus, nec natura pulchrius, ad quem fruendum non modò retardat, verum etiam invitat atque oblectat senectus. Mea quidem sententia haud sejo an ulla vita possit esse beator. Neque solum quidem officio hominum cultura agrorum est salutaris, sed delectatione & saturitate copiose rerum omnium quæ ad vitam hominum, ad cultum etiam Deorum pertinent. Hac igitur fortuna senibus frui licet, nec eos impedit, quo minus & ceterarum rerum studia teheant, usque ad tempus ultimum senectutis.

Curio ad focum sedenti, magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiati sunt. Non enim aurum habere præclarum duxit sibi videri, sed aurum habentibus imperare. Poterat ne tantus animus jucundam non efficere senectutem? Extrema ætas hoc beator est, quam media, quòd auctoritatis habeat plus minus vel laboris.

Apex est autem senectutis auctoritas, habet præsertim senectus honorata tantam auctoritatem, ut ea plerisque sit quàm omnes adolescentiæ voluptates. Sed in omni oratione memento te me eam senectutem laudare, quæ fundamentis adolescentiæ constituta sit. Ex quo illud efficitur, miseram esse senectutem, quæ se oratione defendit. Non cani non rugæ repente auctoritatem eripere possunt, sed honestè acta superior ætas fructus capit auctoritatis extremos. Hæc enim ipsa sunt honorabiliora, quæ videntur lævia atque communia, scilicet salutaris, appeti, decedi, assurgi, deduci, reduci, consuli: quæ & apud nos & in aliis civitatibus, ut quæque res optimè morata est, ita diligentissime observantur.

In fragili corpore odiosa omnis offensio est.

Ut enim non omne vinum, sic non omnis ætas naturæ vetustate coalescit.

Avaritia senilis quid sibi velit non intelligo. Potest enim quicquam esse absurdius, quam quo minus viæ restat, eo plus viatici quaerere. Quarta restat causa, quæ maximè angere, atque sollicitam habere nostram ætatem videtur, appropinquatio mortis, quæ à senectute non potest longè abesse.

O miserum senem, qui mortem contemnendam esse in tam longa ætate non viderit, quæ aut planè negligenda est, si extinguit omnino animum: aut etiam opranda multo magis, si aliquid eum deducit, ubi sit futurus æternus. Atqui certe tertium nihil inveniri potest. Quid igitur timeam, si aut non miser post mortem, aut beatus etiam futurus sim. Quamquam quis est tam stultus, tam sui fidens, quamvis adolescens, cui sit exploratum se ad vesperum esse victurum?

quin etiam ætas illa multo plures quam nostra mortis casus habet. Facilius in morbos incidunt adolescentes, gravius ærotant, tristius curantur. Itaque perpauci veniunt ad senectutem, quod accideret, si melius & prudentius viverent. Mens enim, & ratio, & consilium in senibus est. Omni inquit Scipio ætati mortem esse communem. At sperat adolescens diu se esse victurum, quod sperare idem senex non potest, insipienter sperat. Quid enim stultius quam incerta pro certis habere, falsa pro veris? At senex ne quidem habet quod sperat. At est eo meliore conditione, quam adolescens, cum id quod ille sperat sit consecutus: ille vult diu vivere, hic diu vixit. Quamquam ò dii boni, quid est in vita hominis diu!

Mihi quidem nec diuturnum quicquam videtur, in quo est aliquid extremum. Cum enim id advenit, tum illud quod præterit effluxit, tantum remanet, quantum virtute & beneficiis consecutus sis. Horæ quidem cedunt, & dies, & menses & anni, nec præteritum tempus unquam revertitur. Nec quid sequatur sciri potest. Quod cuique temporis ad vivendum datur, eo debet esse contentus.

Brevé enim tempus ætatis satis longum est ad benè honesteque vivendum: sin processeris longius, non magis dolendum quam agricolæ dolent præterita verni temporis suavitatem, æstatem autumnumque venisse. Ver enim tanquam adolescentiam significat ostenditque fructus futuros. Reliqua autem tempora demetendis fructibus & percipiendis accommodata sunt. Fructus autem senectutis est antè partorum bonorum copia & memoria. Omnia verò quæ secundum naturam fiunt, sunt habenda in nobis. Quid est autem tam secundum naturam, quam senibus emori? Quod idem contingit adolescentibus adversante ac repugnante natura. Itaque adolescentes mori mihi sic videntur, ut cum aquæ multitudine flammæ vis opprimatur: Senes autem sic, cum sua sponte nulla vi adhibita consumptus ignis extinguitur. Et quasi poma ex arboribus cruda si sint, vi avelluntur, si matura & decocta, decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas, quæ jam mihi tam jucunda est, quo propius ad mortem accedam, quasi terram videri videar, & aliquando in portum ex longa navigatione venturus. Senectutis autem nullus certus est terminus, recteque in ea vivitur, quoad minus officii exequi possis & tueri, & tuto mortem contemnere, ex quo fit, ut animosior etiam sit senectus, quam adolescentia & fortior.

Sed vivendi est finis optimus, cum integra mente certisque senibus opus ipsa sum eadem quæ conglutinavit natura, dissolvit, ut navem & ædificium facillimè idem destruit, qui construxit: sic hominem eadem optimè quæ composuit natura, dissolvit. Jam omnis conglutinatio recens ægrè, inveterata facillimè dissolvitur. Ita fit ut facile illud breve vitæ reliquum nec avidè appetendum senibus, nec sine causa differendum sit: vetatque Pythagoras injussum imperatoris, hoc est Dei de præsidio & statione vitæ discedere.

Solonis quidem sapientis eulogium est, quo se negat velle suam mortem dolore amicorum, & lamentis vacare. Sed haud scio, an melius Ennius: Nemo me lacrimis decoret neque funera fletu, Faxit cur volito vivus per ora virtum. Non censet lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur.

Hoc præmeditatum ab adolescentia debet esse, mortem ut negligamus, sine qua meditatione tranquillo esse animo nemo potest. Moriendum enim certum est, & incertum an hoc ipso die. Mortem igitur horis singulis impendentem metuens, quis poterit animo securo consistere?

Dum sumus inclusi in his compagibus corporis, munere quodam necessitatis & gravi opere perfungimur. Est enim cœlestis animus ex altissimo domicilio depressus & quasi demersus in terram, obtinens divina naturæ locum ætemitatisque contrarium. Sed credo Deos immortales sparsisse animos in corpora humana, ut essent qui terras tuerentur, qui que cœlestium ordinem contemplantes imitarentur eum, vitæ modo atque constantia. Nec me ratio impulit ut ita crederem, sed disputatio etiam & auctoritas veterum & nobilium Philosophorum, & in primis Pythagoræ, qui ex universa mente divina delibatos nos animos habere demonstravit. Præterea Socratis, qui supremo vitæ die de immortalitate amicorum differuit. Quid multa? sic persuasi mihi, sic sentio, cum tanta celebritas animorum sit, tanta memoria præteritorum, futurorumque prudentia, tot artes, tanta scientia, tot inventa, non posse eam naturam, quæ res tantas contineret, esse mortalem. Plato etiam noster apud Xenophontem moriens hæc dixit: Nolite arbitrari ò mihi charissimi filii, cum à vobis discessero, me nusquam aut nullum fore. Nec enim dum eram vobiscum, eum videbatis animum, qui hos artus regebat: sed esse eum in hoc corpore, ex his rebus quas gerebam, intellegebatis: eundem igitur esse creditore, etiam si nullum videbitis. Mihi quidem persuaderi nunquam poterat, animos dum in corporibus essent mortalibus vivere: cum exissent ex eis, mori. Nec verò eum animum esse insipientem, cum ex insipienti corpore evasisset: sed cum admixtione corporis liberatus, purus & integer esse cepisset, tunc esse sapientem. Atque etiam cum natura hominis morte dissolvitur, cæterarum rerum perspicuum est, quo neque discedant. Abeunt enim illuc omnia, unde orta sunt. Animus autem solus, nec cum adest, nec cum discedit, apparet. Jam verò videtis nihil esse morte similium quam somnum, atque dormientium animi maximè declarant divinitatem suam: ex quo intelligitur facilius, quales futuri sint, cum se planè vinculis corporum relaxaverint. Non enim multi præstantes viri, quos numerare non est necesse, tanta essent conati, quæ ad posteritatis memoriam pertinerent, nisi judicassent animos immortales post defunctum corpus existere. Nonne melius multo fuisset ociosam ætatem & quietam sine ullo labore maximo & contentione traducere? Quod quidem nisi ita se haberet ut animi immortales essent, non optimi cujusque animus maximè ad immortalitatis gloriam nitetur. Quid quod sapientissimus quisque æquissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? Nonne videtur vixisse is qui plus curat, & longius videt, nosse se ad meliora proficisci? Ille autem, cujus obtusior sit acies, non videt? Non liber enim mihi deplorare vitam, quod multi indocti sæpè fecerunt: neque me vixisse pœnitet, quoniam ita vixi, ut non frustra me natum existimem: & è vita ita discedo tanquam ex hospitio, non tanquam è domo. Commorandi enim natura diversorium nobis, non habitandi dedit. O præclarum diem, cum ad illud divinorum animorum concilium ceterumque proficiscar. Et si quis Deus mihi largiatur, ut ex hac ætate repuerescam, nec verò velim quasi decurso spatio à calce iterum ad carceres revocari. Quid enim habet vita commodi? Quid non potius laboris? Levis est senectus, nec solum non molesta, sed etiam jucunda. Quod si non sumus immortales futuri, tamen extingui homini suo tempore optabile est. Nam habet natura, ut aliarum omnium rerum, sic vivendi modum. Senectus autem ætatis est peractio tanquam fabulæ, cujus defatigationem fugere debemus, præferim ad juncta societate.

Et hæc de senectute, ad quam utinam perveniamus, ut ea quæ dicta sunt, re experti probare possimus. Sequitur de Paradoxo ejusdem Marci Tullii Ciceronis.

*Ex M. T. Ciceronis libro de
Paradoxo.*

Nihil est tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile: nihil tam horridum, nihil tam incultum, quod non splendescat oratione.

Nunquam me hercule neque pecunias, neque tecta magnifica, neque opes, neque imperia, neque voluptates in bonis rebus expetendis esse duxi.

Potest

Potest ne bonum cuiquē malo esse, aut potest quisque in abundantia bonorum ipse esse bonus.

Irrideat si quis vult, plus apud me vera ratio valebit, quam vulgi opinio. Neque ego unquam dicam illum bona perdidisse, si quis pecus aut suppellectilem amisit. Nec non sapē laudabo illum sapientem Biantem, cujus cum patriam Prienen cepisset hostis, caterique ita fugerent, ut multa de suis rebus secum asportarent. cum esset admonitus à quodam, ut ipse idem faceret, Ego verò inquit, facio. Nam omnia mea mecum porto. Ille hæc ludibria fortunæ nec sua quidem putavit, quæ nos etiam appellamus bona.

Quid est igitur (quæret aliquis) bonum? Si quid rectè sit, & honestè, & cum virtute, id solum opinor bonum. Illud autē quidam tenent, accurateque defendunt, voluptatem esse summum bonum; quæ quidem mihi vox pecudum videtur esse, non hominum. Tu cum tibi sive Deus sive mater (ut ita dicam) omnium rerum natura dederit animum, quo nihil est præstantius neque divinius, sic te ipse abicies atque posternes, ut nihil inter te & quadrupedem putes interesse? ut enim quisque maximè est boni participes, ita & laudabilis maximè. Neque est ullum bonum, de quo is qui id habeat, honestè non possit gloriari. Quid nam horum est in voluptate, meliorem ne efficit, aut laudabiliorem virum, an quicquam in potiundis voluptatibus gloriando in prædicatione se esset? Atque si voluptas, quæ plurimum patrociniis defenditur, modo in rebus bonis habenda non est: eaque quo major est, eo magis mentem ex sua sede & statu dimovet: profecto nihil est aliud beatè & beate vivere, nisi honestè & rectè vivere.

Nemo potest non beatissimus esse, quique in se uno sua ponit omnia. Cui spes omnis, & ratio, & cogitatio pendet ex fortuna, huic nihil potest esse certi, nihilque quod exploratum habeat permaniturum sibi unum diem.

Mors terribilis his quorum cum vita omnia extinguuntur, nos his quorum error laus non potest. Exilium terribile illis, quibus quasi circumscriptus est habitandi locus, non his qui omnem orbem terrarum unum orbem esse dicunt.

Ut peccata non rerum eventus, sed vitii hominum metienda sunt.

Quæ vis est quæ magis arceat homines ab omni improbitate, quam si senserint nullum esse in delictis discrimen.

Modum rerum fingere non possumus, animorum modum tenere possumus.

Nihil neque meum est neque cuiuspiam, quod auferri, quod eripi, quod amitti potest.

Quomodo igitur & cui tandem hic libero imperabit, qui non potest suis cupiditatibus imparare? Refrenet primum libidinis, spernat voluptates, iracundiam teneat, coerceat avaritiam, & cæteras animi labes repellat. Tunc incipiat aliis imperare, cum ipse improbissimis Dominis dedecori aut turpitudini parere desierit: dum quidem his obediens, non modo imperator, sed liber omnino habendus non erit.

Ditum est aberuditissimis, nisi sapientem liberum esse neminem. Quid est enim libertas, nisi potestas vivendi ut velis. Quis igitur vivit ut vult, nisi qui recta sequitur: qui gaudet officii, cui vivendi via considerata atque provisa est, qui legibus quidem nisi propter metum pareat, sed eas sequitur atque tollit, id quod salutare maximè iudicat esse. Qui nihil facit, nihil dicit, nihil cogitat denique, nisi liberent ac libere, cujus omnia consilia resque omnes quas gerit ab ipso proficiscantur, eodemque feruntur. Nec est ulla res quæ plus apud eum polleat, quam ipsius voluntas atque iudicium. Cui etiam qui vim maximam habere dicitur, fortuna cedit ipsa. Sicut sapiens dicit Poëta, Suis quique fingitur moribus. Solum igitur hoc contingit sapienti, ut nihil faciat invidius, nihil dolens, nihil coactus. Unde illud breve consistendum est, nisi qui ita effectus sit, esse liberum neminem. Servi igitur improbi omnes, nec hoc tam re est quam dictu inopinatum atque mirabile. Non enim ita dicunt eos esse servos ut mancipia, quæ sunt Dominorum facta nexu aut aliquo iure civili: sed sic servitus sit, sicut est obedientia fracti animi atque abjecti, & arbitrio carentis suo. Quis negat, licet reges omnes leves omnes cupidos, omnes denique improbos esse servos. An ille mihi liber videtur, cui mulier imperat, cui leges imponit, præscribit, vetat, jubet quod videtur? qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare aucter? si possit, dandum est: si vocat, veniendum est. Ejicit abeuntem, minatur extimescendum. Ego verò non istum modò servum, sed nequissimum servum, etiam in amplissima familia natus sit, appellandum puto. An etiam eorum servitus dubia est, qui peculii cupiditate nullam conditionem recusant durissimæ servitutis? hæreditatis spes quòd iniquitatis in serviendo non suscipit, quem nunc locupletis orbi se vis non observat. Loquitur ad ejus voluntatem, quicquid denunciatum sit, facit, assentatur, assidet, invitat. Quid horum est liberi, quid denique servi non inertis? Quid jam illa cupiditas, quæ videtur esse liberalior honoris & imperii provinciarum, quam dura est domina, quam imperiosa, quam vehemens? Judex verò quantum habet dominatum, quo timore nocentes afficit, an non est omnis metus servitutis? Omnes animi debilitas, & humilitas, & fracti timiditas servitus est.

Nihil quicquam debet, nisi quod est turpe non reddere. Quam enim intelligimus divitem, at hoc verbum in quo homine ponimus? Opinor in eo, cui tanta possessio est, ut ad liberaliter vivendum facile contentus sit. Qui nihil querat, nihil appetat, nihil optet: animus oportet tuus se iudicet divitem, non hominum sermo, neque possessiones tuæ: qui nihil deesse sibi putet, nihil curet amplius, factus est, aut contentus etiam pecunia, concedo, dives est. Sin autem propter aviditatem pecuniæ nullum quæsum turpem putas, cum isti ordini non honestus quidem possit esse ullus, si quotidie fraudas, decipis, polcis, pacifceris, auferis, rapis, si focios spoliis, ararium expilas, si testamenta amicorum expectas quidem, atque te ipse supponis: hæc utrum abundantis, an egentis signa sunt? Animus hominis dives, non arca appellari solet, quam vis illa sit plena, dum te inanem videbo, divitem non putabo. Etenim ex eo quantum cuique satis est metiuntur homines divitiarum modum. Filiam quis habet, pecunia opus est. Duas, majore: si plures, majore etiam. At si (ut ajunt) Danai quinquaginta sint filiarum alicui, tot dotes magnam quæunt pecuniam. Quantum enim cuiquam opus est, ad id accommodatur, ut ante dixi, divitiarum modus. Qui igitur non filias plures sed innumerabiles cupiditates habet, quæ brevi tempore magnas copias exhaurire possint: hunc ego quomodo appellabo divitem, cum ipse eger se sentiat? Etenim divitiarum fructus in copia est, copiam autem declarat sarietas rerum, atque abundantia. Quis igitur (si quidem ut quisque quod plurimum sit possideat, ita ditissimus sit habendus) dubitet, quoniam in virtute divitiæ sint, quoniam nulla possessio, nulla vis auri & argenti plurius quam virtus æstimanda est.

O dii immortales, non intelligunt homines quàm magnum vestigal sit passimonia. Uter igitur est ditior, cui deest, an cui superat; qui eget, an qui abundat? cui possessio quo major est, eo plus requirit ad se tuendam, an qui suis viribus se sustinet? Non æstimatione census, verum victu atque cultu terminatur pecuniæ modus. Non esse cupidum pecuniæ, non esse tenacem vestigalis, contentum verò suis esse rebus, maximæ sunt certissimaque divitiæ. Etenim si isti callidi rerum æstimatores præta & areas quasdam magni æstimant, quòd ei generi possessionum minimè quasi noceri possit: quàm est æstimanda virtus, quæ nec eripi nec surripi potest, neque naufragio, neque incendio amittitur, nec tempestatum, nec temporum perturbatione mutatur: qua præditi qui sunt soli sunt divites, soli enim possident res & fructuosas & sempiternas, solique quod est proprium divitiarum, contenti sunt rebus suis: satis esse putant quod est, nihil appetunt, nulla re egent, nihil sibi deesse sentiunt, nihil requirunt. Improbi autem & avari quoniam incertas atque casu positas possessiones habent, & plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inventus est, cui quod habet satis est: non modo non copiosi ac divites, sed etiam inopes ac pauperes æstimandi sunt. Et hæc de Paradoxis, sequitur nunc de quæstionibus Tusculanis.

Ex primo libro Tusculanarum quaestionum
M. T. Ciceronis.

FACILE est vincere non repugnantes. Bonos alit artes, omnesque incendimur ad studia gloria laudis, jacentque ea semper, quae apud quos improbantur.

Hominis est intemperantis, aburentis & otio & literis.

Moriendum est omnibus. Quae enim nobis in vita potest esse jucunditas, cum dies & noctes cogitandum sit jamiam esse moriendum. Antiquitas quo propius aberat ab ortu & divina progenie, hoc melius ea fortasse quae erant vera cernebat.

Nulla gens tam fera, nemo hominum tam immanis, cujus mentem non imbuierit Deorum opinio. Multi de diis prava sentiunt. Id enim vicioso more effici solet. Omnes non esse vim & naturam divinam arbitrantur; nec verò id colluvio hominum aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus. Omni autem in re consensu omnium gentium lex naturae putanda est.

Quae est melior in hominum genere natura, quam eorum qui se natos ad homines juvandos, tutandos, conservandos arbitrantur. Abiit ad Deos Hercules, nunquam abiisset nisi cum inter homines esset, eam sibi viam munivisset.

Nemo unquam sine magna spe immortalitatis se offeret pro patria ad mortem.

Magni autem est ingenii, revocare mentem à sensibus, & cogitationem consuetudine abducere.

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

Nihil est animo velocius, nulla est celeritas quae possit cum animi celeritate contendere: qui si permanet incorruptus, suique similis, necesse est ita feratur, ut penetret & dividat omne caelum: à quo quidem animo Philosophia, tanquam ab oculis caliginem dispulit, ut omnia supera, infera, prima, media, ultima videremus. Prorsus haec divina mihi videtur vis, quae tot res efficiat, & tantas.

Nec verò Deus ipse qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quaedam & libera segregatione ab omni concretionem mortali.

Socrates cum penè in manu jam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi: verum in caelum videretur ascendere. Ita enim censebat, itaque disseruit duas esse vias, duplicesque cursus animarum corpore excedentium. Nam qui se humanis vitiis contaminassent, & se totos libidinibus dedissent, quibus caecati vel domesticis vitiis atque flagitiis se inquinavissent, vel in Republica violanda fraudes inexpiabiles concepissent, iis devium quoddam iter esse seclusum à concilio Deorum. Qui autem se integros castosque servavissent, quibus fuisset minima corporibus contagio, seseque ab his semper revocassent, essentque in corporibus humanis vitam imitati deorum, his ad illos à quibus essent profecti, reditum facile patere.

Cato autem sic abiit à vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet. Tota enim Philosophorum vita commutatio mortis est. Nam quid aliud agimus cum à voluptate, id est à corpore, cum à re familiari, quae est ministra & famula corporis, cum à Repub. cum à negotio omni revocamus animum, quid inquam, tum agimus? nisi animum ad seipsum advocamus, secum esse cogimus, maximeque à corpore seducimus? fecerere autem à corpore animum, nec quicquam est aliud, nisi emori discere. Quare hoc commentemur mihi crede, disjungamusque nos à corporibus, id est, consuecamus mori. Hoc & dum erimus in terris, erit illi caelesti vitae simile: & cum illuc ex his vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum. Quò cum venerimus, tum denique vivemus. Nam haec quidem vita mors est, quam lamentari posses si liberet.

Tanta charitas est patriae, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. Itaque non deterret sapientem mors, quae propter incertos casus quotidie imminet, & propter breviter vitam nunquam potest longè abesse, quo minus in omne tempus Reipubl. suisque consulat, & posteritatem ipsam cujus sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere.

Natura sic se habet, ut quomodo initium nobis omnium rerum ortus noster avertit, sic exitum mors: quae ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem ad nos pertinebit.

Quae verò aetas longa est, aut quid omnino homini longum? Nonne modò pueros, modò adolescentes in cursu à tergo insequens, nec opinantes avertit a senectute? Sed quia nihil ultra habemus, hoc longum dicimus, omnia ista pertinere ut cuique data sunt, pro rata parte à vita longa aut brevis dicuntur.

Si expectando & desiderando pendemus animis & cruciamur & angimur, prohi dii immortales, quam optabiliter illud iter ineundum esse debet, quo confecto nulla reliqua cura, nulla sollicitudo sit futura?

Non miserabiliter vir clarus emoritur. Nec enim unquam bono quicquam mali evenire potest, nec vivo nec mortuo, nec unquam ejus res à diis immortalibus negliguntur. Nos autem teneamus, ut nihil censeamus esse malum, quòd sit à natura datum omnibus, intelligamusque si mors malum sit, esse malum sempiternum. Nam vitae miseræ mors finis esse videtur. Mors si est misera, finis nullus esse potest.

Quancumque sensus abierit, tamen summis & propriis bonis laudis & gloriae, quamvis non sentiat, mortui non carebunt.

Non enim tam cumulus bonorum jucundus esse potest, quam molesta discessio.

Homines mortem vel optare incipiunt, vel timere desistant. Nam si summus ille dies non extinctionem, sed commutationem avertit loci, quid optabilis? sin autem perimit & delet omnino, quid melius quam in mediis vitae laboribus obdormiscere, & ita conveniente somno consopiri sempiterno. Quod si fiat, melior est Ennii quam Solonis ratio. Hic enim noster: Nemo me lachrymis decoret, inquit, nec funera fletu, Faxit. At verò ille sapiens: Mors mea ne careat lachrymis, linquamus amicis maerorem, ut celebrent funera cum gemitu. Nos verò si quid tale acciderit, ut à Deo denunciatum videatur, ut exeamus à vitali, & agentes gratias pereamus, emittique nos à custodia & levare vinculis arbitremur, ut aut in aeternam & planè in nostram domum remigremus, aut omni sensu molestiaque careamus. Sin autem nihil denunciabitur, eo tamen sumus animo, ut illum horribilem diem aliis nobis sanctum putemus, nihilque in malis ducamus, quòd sit vel à diis immortalibus vel à natura parente omnium constitutum. Non enim temere nec fortuito facti & creati sumus. Portum itaque nobis paratum & profugium putemus, quo utinam velis passis pervehi liceat. Si enim resstantibus ventis rejiciemur, tamen eodem paulò tardius referamur necesse est. Quod autem omnibus necesse est, id ne miserum uni esse potest.

Agamus ea potissimum, quae levationem habeant aegritudinum, formidinum, cupiditatum, qui in omni Philosophia est fructus uberrimus.

*Ex libro secundo Tusculanarum questionum M. Tull.
Ciceronis.*

Difficile est enim in philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque aut omnia. Nam nec pauca nisi è multis elegi possunt, nec qui pauca percepit, non idem reliqua eodem studio persequetur.

Nam qui id quod vitari non potest metuit, is vivere animo quieto nullo modo potest. Sed qui non modo quia necesse est mori, verum etiam quia nihil habet mors quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is sibi præsidium ad beatam vitam comparat.

Effectus eloquentiæ est audientium approbatio.

Efficaciter hoc philosophia, scilicet medetur animus, inanes sollicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores, fortes enim non modo fortuna adjuvat, ut est in veteri proverbio, sed multò magis ratio, quæ quibusdam quasi præceptis confirmat vim fortitudinis.

Nam ut ager quamvis fertilis sine cultura fructuosus esse non potest, sic sine doctrina animus. Cultura autem animi philosophia est, hæc extrahit vera radicibus, & præparat animos ad sata suscipienda: eaque mandat his, & ut ita dicam, ferit, quæ adulca fructus uberrimos ferant.

Firmandus est animus ad dolorem ferendum.

Sine prudentia ne intelligi quidem ulla virtus, nedum esse potest.

Temperantia non sinet te quicquam immoderatè facere.

Consuetudo enim laborum, perfectionem dolorum efficit faciliorem. Nam ferre laborem, contemnere vulnus consuetudo docet. Consuetudinis enim magna vis est. Qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt quàm turpius vitare.

Appellata est à viro virtus: viri autem proprium maximè est fortitudo, cuius munera sunt maxima duo, scilicet mortis dolorisque contemptio. Utendum est igitur iis si virtutis compotes, vel potius si viri volumus esse: quoniam à viris virtus nomen est mutuata.

Nihil habet natura præstantius, nihil quod magis expectat, quàm honestatem, quàm laudem, quàm dignitatem, quàm decus.

Nos si pes condoluit, si dens, sed fac totum dolere corpus ferre non possumus. Opinio est quædam effeminata ac levis, nec in dolore magis quàm eadem in voluptate. Hoc enim maximè in dolore est providendum, ne quid abjacet, ne quid timide, ne quid ignavè, ne quid serviliter muliebriterque faciamus. Ingemiscere nonnunquam viro concessum est, idque raro: ejulatus ne mulieri quidem. Nec verò unquam ingemiscit vir fortis ac sapiens, nisi fortè ut intendat se ad firmitatem, ut in stadio cursores exclamant, quàm maximè possunt, faciunt idem cum exercentur athletæ. pugiles verò etiam cum feriunt adversarium in iactandis castibus, ingemiscunt, non quod doleant animo ne succumbant, sed quia profunda voce orane corpus intenditur, venique plagæ vehementior. Cùm autem nihil imminuatur doloris, cur frustra turpes esse volumus? Quid etiam est fletu muliebri viro turpius?

Sæpè enim multi qui aut propter victoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ amorem, aut etiam ut jus suum & libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter, & tulerunt: iidem omiſsa contentione, dolorem morbi ferre non possunt: neque enim illum quem facile tulerant, ratione aut sapientia tulerant, sed studio potius & gloria. Si omnia fugienda turpitudinis, adipiscendæque honestatis causâ faciamus, non modo stimulus doloris, sed etiam tulmina fortunæ contemnamus.

*Ex libro tertio Tusculanarum questionum M. Tull.
Ciceronis.*

Sunt enim ingenii nostris semina innata virtutum, quæ si adoleſcere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. Nunc autem simulatque editi in lucem & suscepti sumus, in omni continuò pravitare, & in summa opinionum perversitate versamur, ut penè cum lacte nutricis errorem suxisse videamur: cum verò parentibus redditi, deinde magistris traditi sumus, tum ita vitiis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipsa cedat.

Animus ager, ut ait Ennius, semper errat, neque pati neque perpeti potest: cupere nunquam desinit, profectò animi medicina, est philosophia. Non autem omnes qui curare passî se sunt, continuo etiam convalescunt: animi autem qui se sanarivoluerunt, præceptisque parentum paruerint, sapientum sine ulla dubitatione sanantur. Et nisi sanatus sit animus, quod sine philosophia fieri non potest, finis miseriarum nullus est.

Munus animi est, ratione bene uti: & sapiens animus ita semper affectus est, ut ratione optimè utatur.

Videntur enim omnia repentina graviora.

Præmeditatio futurorum malorum lenit eorum adventum, quæ venientia longè ante videris.

Anaxagoram ferunt nunciata morte filii dixisse, Sciebam me genuisse mortalem. quæ vox declarat iis esse hæc acerba, à quibus non fuerant cogitata.

Ergo id quidem non dubium, quin omnia quæ mala putentur, sint improvisa graviora. Multum itaque possunt provisio animi, & preparatio ad minuendum dolorem. Nihil enim est quod tam obtundat elevetque ægritudinem, quàm perpetua in omni vita cogitatio, nihil esse quod accidere non possit, quàm meditatio conditionis humanæ, quàm vitæ lex commentatioque parendi, quæ non hoc affert, ut semper mereamus, sed ut nunquam: neque enim qui rerum naturam, qui vitæ varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, meret cum hæc cogitat: sed facilius fert, cum accidit quod posse accidere diu cogitaverit: quæ cogitatio una maximè molestias omnes extenuat & diluit.

Quid est aut nequius, aut turpius effeminato viro?

Hostium repentinus adventus magis aliquando conturbat, quàm expectatus: & maris subita tempestas, quàm ante provisâ terret navigantes vehementius, & ejusmodi sunt pleraque. Sed cum diligenter nec opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperies nisi quidem omnia subita videri majora.

Sensim enim & pedetentim & progrediens extenuat dolor, non quo ipsa res immutari soleat aut possit, sed id quod ratio debuerat, usus docet minor esse, quæ sint visa majora.

Tolerabilius feret incommodum, qui cognoverit necesse esse homini tale quid accidere.

Ea enim lege nati sumus, ut nemo in perpetuum esse posset expertus mali. Nam mortalis nemo est, quem non attingit dolor morbulque.

Acta ætas honestè ac splendide tantam affert consolationem, ut eas qui ita vixerint, aut non attingat ægritudo, aut leviter pugnat animi dolor.

Pueros verò & matres, & magistri etiam castigare solent, nec verbis solum, sed etiam verberibus, si quid in domestico luctu hilarius ab iis factum est aut dictum, plorare cogunt.

Theophrastus moriens, accusasse naturam dicitur, quòd cervis & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesseret: hominibus quorum maximè interesset, tam exiguum vitam dedisset. Quorum si ætas posuisset esse longinquior, futurum fuisse ut omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. Querebatur igitur se tunc, cum illa videre cepisset extingui.

Præclarum illud est, & si queris, rectum quoque & verum, ut eos qui nobis charissimi esse debeant, æquè ac nosmetipsos amemus: at verò plus fieri nullo pacto potest. Ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus quam se amet, & ego illum plus quam me. Perturbatio enim vitæ, si ita sit, atque officiorum omnium consequetur.

Est enim proprium stultitiæ aliorum vitia cernere, oblivisci suorum.

Hæc officia sunt consolantium, tollere ægritudinem funditus, aut sedare aut detrahere quamplurimum, aut suppressimere: nec pati manare longius, aut ad alia traducere. Sumendum tempus est non minus in animorum morbis quam in corporum.

Quid autem præclarum, non idem arduum? Hæc ex tertio Thuse. sequuntur ex quarto.

Ex libro quarto Tusculanarum questionum M. Tull.

Ciceronis.

T bona natura appetimus, si à malis natura declinamus. Omnium perturbationum natura fontem esse dicunt intemperantiam, quæ est à tota mente & recta ratione defectio. Nam quænam admodum temperantia sedat appetitiones omnes, & efficit ut hæc rectæ rationi pareant, consumatque considerata judicicia mentis: sic huic inimica intemperantia omnem animi statum inflamat, conturbat, incitat. Itaque & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea.

Omnibus enim quorum mens abhorret à ratione, semper aliquis aliis dolor, aliis terror impendet. Homo frugi omnia rectè facit.

Quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis totiusque mundi nota sit magnitudo. Nam quid aut in studiis humanis aut in tam exigua brevitate vitæ magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, ut ei nihil improvisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino novum? atque idem acerrimam in omnes partes aciem intendit, ut semper videat sedem sibi ac locum sine molestia, atque angore vivendi, ut quemcumque casum fortuna invexerit, hunc aptè & quietè ferat. quòd si faciet, non ægritudine solum vacabit, sed etiam perturbationibus omnibus reliquis. his autem vacans animus perfectè atque absolutè beatus efficit: idemque concitatus & abstractus ab integra certaque ratione, non constantiam solum amittit, verum etiam sanitatem.

Impunitas peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam & infamiam ferunt sine dolore: morderi est melius conscientia.

In omnibus ferè rebus mediocritatem esse optimam existimant.

Neque est enim ulla fortitudo, quæ rationis est experta. Contemnendæ sunt humanæ res, negligenda mors est, patibiles & labores & dolores putandi. hæc cum constituta sint iudicio atque constanti sententia, tamen est robusta illa & stabilis fortitudo.

Utile est enim uti motu animi, qui uti ratione non potest.

Non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus, sed alios si possumus levare ægritudine.

Adhibita ratio cernit quid optimum sit, neglecta multis implicatur erroribus.

Est autem utilis ad persuadendum ea quæ acciderunt ferri & posse & oportere, enumeratio eorum qui tulerunt.

Sint sanè ista bona quæ putantur, honores, divitiæ, voluptates ceteraque: tamen in eis ipsis potiendis exultans gestiensque læticia turpis est. Ut si irridere concessum sit, vituperetur tamen cachinnatio. Eodem enim vitio est effusio animi in læticia, quo in dolore contractio: eademque levitate cupiditas est in appetendo, qua læticia in fruendo. & ut nimis afflictus molestia, sic animi elati læticia jure judicantur leves. Et ut turpes sunt qui efferunt se læticia, tum cum fruuntur venereis voluptatibus: sic flagitiosi qui eas inflammato animo concupiscunt. Hæc ex quarto, sequuntur nunc ex quinto & ultimo libro.

Ex libro quinto Tusculanarum M. Tull.

Ciceronis.

Mnium vitiorum peccatorumque nostrorum omnis à philosophia perenda correctio est, cujus in finem cum à primis temporibus ætatis nostræ voluntatis studiumque compulsi, his gravissimis casibus in eundem portum ex quo eramus egressi, magna jactati tempestate confugimus. O vitæ philosophia dux, o virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum! Quid non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuissent? tu tubas peperisti, tu dissipatos homines in societatem vitæ convocasti, tu eos inter se primo domiciliis, deinde conjugis, tum literarum & vocum communione junxisti: tu inventrix legum: tu magistra morum & disciplinæ fuisti. Ad te confugimus, à te opem petimus: tibi nos ut antea, magna ex parte sic nunc penitus totoque tradimus. Est autem unus dies bene & ex præceptis tuis actus, penè toti immortalitati anteponeendus.

Cujus

Cujus igitur potius opibus utamur quam tuis, quæ & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti. Cave enim putes ullam in philosophia vocem emissam clariorem, ullumve esse philosophiæ promissum uberius aut majus, quam hæc vox est, virtutem satis posse ad beatè vivendum.

Motus turbulenti jactationesque animorum incitæ, & impetu inconsiderato elatæ rationem omnium repellentes, vitæ beatæ nullam partem relinquunt. Quis enim post mortem aut dolorem metuens, quorum alterum semper adest, alterum semper impendit, esse non miser? Quod si idem quod plerumque fit, pauperatam, ignominiam, infamiam timet, si debilitatem, cæcitatem, si denique quod non singulis hominibus, sed potentibus populis sæpè contingit servitutem? Potest ea timens esse quisquam beatus? Quid qui non modò ea futura timet, verum etiam fert sustinetque præsentia? adde eodem exilia, luctus, orbitates, qui rebus his fractus ægritudine etiam eliditur, post tandem esse non miserimus? Quid verò illum quem libidinibus inflammatum & furem videmus, omnia rapide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoque affluentius voluptates undique hauriat, eo gravius ardentiusque sitientem, nonne rectè miserimum dixeris? Quid elatus ille levitate, inanique lætitia exultans, & temerè gestiens, nonne tantò inferior, quantò sibi videtur beator? Ergo ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli meatus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ stultæ lætitiæ exultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. Quod si est qui vim fortunæ, qui omnia humana, quæ eique accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat, idemque si nihil concupiscet, si nulla effereatur animi inani voluptate, quid est cur beatus non sit? Et si hæc virtute efficiuntur, quid est cur virtus ipsa per se non efficiat beatos?

Neque enim finem nunquam invenit libido.

Acute disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre.

Omnibus enim virtutibus instructos & ornatos, tum sapientes, tum viros bonos dicimus.

Non ex singulis vocibus philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate atque constantia.

Rem enim opinor spectari oportere, non verba.

Nam cui viro ex se ipso apta sunt omnia, quæ ad beatè vivendum ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu, aut contrario pendere ex alterius eventis, & errare coguntur, huic optimè vivendi ratio comparata est. Neque enim lætabitur unquam nec morebit nimis, qui semper in se ipso omnem spem reponit sui.

Humanus animus decerpit ex mente divina cum alio nullo, nisi cum ipso Deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. Hic igitur si est exculus, & si ejus acies curata ita est, ut ne cæcetur erroribus, sit perfecta mens, id est absoluta ratio, quæ idem est quod virtus. Et si omne beatum est cui nihil deest, & quod in suo genere expletum atque cumulatam est, id virtus est proprium, certè omnes virtutis compotes beatè sunt.

Quid enim deest ad beatè vivendum ei, qui confidit suis bonis, aut qui diffidit, beatus esse quis potest? Volumus enim eum qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum atque munitum: non ut parvo metu præditus sit, sed ut nullo.

Non sunt bona dicenda nec habenda, quibus abundantem licet esse miserimum. An dubitas quin præstans valetudine, viribus, forma, acerrimis integerrimisque sensibus: adde etiam si liber, pernicitatem & velocitatem, da divitias, honores, imperia, opes, gloriam: si fuerit is qui hæc habet, injustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio atque nullo, dubitabisne tu eum miserimum dicere?

Sic princeps ille philosophiæ diserebat, qualis cujusque effectus esset, talem esse hominem: qualis autem homo ipse esset, talem esse ejus orationem: orationi autem facta simillima, factis vita. Affectus autem animi in bono viro laudabilis, & vita igitur laudabilis boni viri & honesti, ex quibus bonorum beatam vitam esse concluditur.

Vir temperatus, constans, sine metu, sine ægritudine, sine alacritate ulla, sine libidine, nonne beatus? Beata vita laudabilis, nec quicquam sine virtute laudabile. Beata igitur ita vita virtute conficitur.

Etenim ut stultitia, etsi adepta est quod concupivit, nunquam se tamen satis consecutam putat: sic sapientia semper eo contenta est, quod adest, neque eum unquam sui poenitet. Sic se res habet: te tua, me delectant mea.

Nunquam naturam mos vincit: est enim ea semper invicta.

Sapientis est enim proprium, nihil quod poenitere possit facere: nihil invitum: splendide, constanter, graviter, honestè omnia: nihil ita expectare quasi certò futurum: nihil cum acceiderit, admirari, ut inopinatum aut novum accidisse videatur: omnia ad suum arbitrium referre, suis stare judiciis: quo quid sit beatus, mihi certè in mentem venire non potest. Ne mente quidem uti possumus, multo cibo & potione repleti, nec unquam mihi placuit bis in die saturum fieri.

Quomodo jucunda vita esse potest, à qua absit prudentia, absit moderatio?

Dies deficiet, si velim pauperatis causam defendere: aperta enim res est, & quotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quam parvis rebus egeat, quamve vilibus. Num igitur ignobilitas aut humilitas aut etiam popularis offensio sapientem beatum esse prohibebit? vide ne plus commendatio in vulgus, & hæc quæ expetitur gloria, molestia habeat, quam voluptatis.

An tibicines hique qui fidibus utuntur, suo non multitudinis arbitrio, cantus numerosque moderantur: vir sapiens multo majore arte præditus, non quid verissimum sit, sed quid velit vulgus exquiret.

Injurias fortunæ quas ferre nequeas, diffugiendo relinquant. Et hæc sufficientibus Tusculanis Marci Tullii Ciceronis.

*Ex libro sexto de Republica M. Tullii
Ciceronis.*

It enim sæpè ferè ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in somno, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet sæpissimè vigilans solebat cogitare & loqui.

Omnibus qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certum esse in celo diffinitum locum, ubi beati sempiterno ævo fruuntur: nihil est enim illi principi Deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius, quam consilia cæterisque hominum jure sociari, quæ civitates appellantur, harum rectores & conservatores hinc profecti huc revertentur.

Hi vivunt qui è corporum vinculis tanquam è carcere evolaverunt, vestra vero quæ dicitur vita, mors est.

Nisi enim Deus is cujus hoc templum est omne quod conspicias, istis te corporibus custodiis liberaverit, huc

tibi aditus patere non potest. homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides quæ terra dicitur, hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera & stellas vocatis, quæ rotundæ & globosæ, divinis animarum mentibus, circulos suos orbisque conficiunt celeritate mirabili. Quare tibi Publi & piis omnibus retinendus animus est in custodia corporis, nec injussu ejus à quo ille est nobis datus, ex hominis vita migrandum est, ne munus humanum assignatum à Deo defugisse videamini. Sed sic Scipio iustitiam cole, & pietatem quæ cum magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima est, ea vita via est in cælum.

Hæc cœlestia semper spectato, illa humana contemnit. Tu enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quam expetendam consequi gloriam potes, vides habitari raris & angustis in locis, & in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vastas solitudines interjectas, hosque qui incolunt non modo interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manere possit: sed partim obliquos, partim transversos, partim omnes adversos stare vobis, à quibus spectare gloriam certe nullam potestis.

Non modo non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus.

Igitur altè spectare si voles, atque hanc sedem & æternam domum contueri, neque te sermonibus vulgi dederis, nec in præmiis humanis spem posueris rerum tuarum, suis te illecebris oportet ipsa virtus trahat & verum decus. Quod de te alii loquantur, ipsi videant, sed loquentur tamen. Sermo enim ille omnis & angustis cingitur his regionum, quas vides. Nec unquam de ullo perennis fuit, obruitur hominum interitu, oblivione posteritatis extinguitur.

Cum pateat igitur id æternum esse quod à se ipso moveatur, quis est qui hanc naturam animis esse tributum neget? Inanimatum vel inanimatum autem est omne, quod pulsu agitur externo. Quod enim est animal, id motu cietur interiore & suo: nam hæc est propria natura animæ atque vis, quæ si est una ex omnibus quæ sese moveat, neque nata certè est & æterna est: hanc tu exerce optimis in rebus. Sunt autem hæc optimæ curæ de salute patriæ, quibus agitur & exercitatus animus velocius in hanc sedem & domum suam pervolabit. Idque ocius faciet, si jam tunc cum inclusus erit in corpore, eminebit foras, ut ea quæ extra erunt contemplant, quam maxime se à corpore extrahat. Namque eorum animi qui se voluptatibus corporis dederunt, earumque se quasi ministras præbuerunt, impulsque libidinum voluptatibus obedientium, deorum & hominum jura violaverunt, corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur. Nec hunc in locum, nisi multis exagitati seclis revertuntur.

QUAM CATROX M. T. CICERONIS FERIT MORS,
His verbis Valerius Maximus de ingratis docet.

Marcus Cicero Gneum Pompilius Lenatem Picenæ regionis, rogatu Marci Cælii non minori cura quam elegantia defendit, eumque causa admodum dubia fluctuantem, salvum ad penates suos remisit. hic Pompilius postea nec te nec verbo à Cicerone laesus, ultro Marcum Antonium rogavit, ut ad illum proscripsum mitteretur persequendum & jugulandum. Impetratisque detestabilis ministerii partibus gaudio exultans Cajetam cucurrit, & virum, omitto quòd amplissima dignitatis certè salubri studio & præstantis officii privatum sibi venerandum, jugulum præbere iussit. ac protinus caput Romanæ eloquentiæ & pacis clarissimam dexteram per summum & securum ocium amputavit, eaque sarcina tanquam opimis spoliis alacer in urbem reversus est. Neque ei scelestum portanti onus succurrit illud se caput ferre; quod capite ejus quondam peroraverat, invalide ad hoc monstrum fugillandum literæ, quamobrem qui talem casum Ciceronis satis dignè deplorari queat, alius Cicero non extat.

EPITAPHIUM M. T. CIC. QVOD STATVA EIVS
perplexum est, in æde magni lovis apud Tullorum monumentum.

Hic jacet Arpinas manibus tumulatus amici,
Qui fuit orator summus & eximius;
Quem nec crudeli mactavit civis & hostis,
Nil agi Antoni, scripta diserta manent.
Vulnere nempe uno Ciceronem conficis, at te
Tullius æternis vulneribus lacerat.

Corpus in hoc tumulo magni Ciceronis humatum
Contigitur, claro qui fuit ingenio;
Quique malis gravis erat, tutorque bonorum,
Quo penè indigne consule Roma perit.
Sed vigili cura detectu hostibus, urbem
Supplicioque datæ, præstitit incolumentem.

Eloquij princeps magnis mirabilis actis,
Tullius indigna cade peremptus obis:
Sed terras omnes implevit nomina claro,
Ingenium caso corpore morte caret.
Vivit, & ingenij pollet virtute per orbem,
Cuius in hoc tumulo membra sepulta jacent:

SENTENTIARUM CICERONIS, FINIS.